

RĂZBOIUL DIN EXTREMUL ORIENT

HINA, IAPONIA, RUSIA ASIATICĂ

SCHIȚE

DE

N. IORGA

*Ex meis libris.
J. Remus 1918.*

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRăRIEI SOCECÜ & Comp., CALEA VICTORIEI, 21

1904

BIBLIOTECĂ CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREŞTI

Cota iii 498
dublet
Inventar 422 755

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

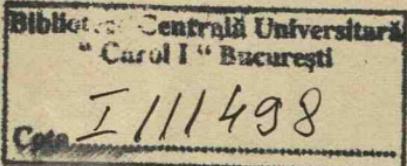
BUCUREȘTI

Cota

Inventar

111498 Subiect
422755

111498

RE 123/1

B.C.U. "Carol I" Bucuresti

C422755

189825

Această carte e o compilație. Dacă am făcut-o, motivul este convingerea mea că a sosit vremea ca noi să ne lămurim prin cărți scrise în limba noastră, în sensul nostru, asupra tuturor marilor întrebări ale timpului.

Prin compilație trebuie să se înțeleagă numai că n'am fost nicăieri în China, nici în Japonia, nici în Siberia, că n'am vorbit de-a dreptul cu popoarele de acolo și nu li-am citit literatură, că n'am luat statisticile din publicațiile oficiale.

Orînduirea însă, judecata, punctul de vedere, toată combinarea elementelor de informație culese în cărți bune, îmi aparțin. Cartea aceasta e *a mea* ca oricare alta, pagină cu pagină, rînd cu rînd, ideie cu ideie.

Dacă publicul o va primi bine, ea va fi și mai completă într'o ediție a doua. În acest cas făgăduiesc cărți analoage asupra altor probleme politice ale momentului.

April 1904.

PRINCIPALE CĂRTI ÎNTREBUINȚATE

---

1. Baron de Hübner, *Promenades autour du monde*, 1871, Paris, Hachette, in 8°.
2. Laurence Oliphant, *La Chine et le Japon, Mission du comte d'Elgin pendant les années 1857, 1858 et 1859*, traduit par Guizot ; Paris, Lévy, 1860, 2 vol. in 8°.
3. Henry Dumolard, *le Japon politique, économique et social* ; Paris, Colin, 1904 ; ed. a 2^a. Autorul a fost profesor la Tokio și dă foarte multe lămuriri precise și bine orînduite.
4. G. Weulersse, *le Japon d'aujourd'hui : études sociales*, Paris, Colin, 1904 ; ed. a 2^a. Autorul a fost bursier de studii în Iaponia ; cartea are și o parte pitorească, foarte bine scrisă.
5. A. B. de Guerville, *Au Japon*, Paris, Lemerre, 1904. Autorul e un om de lume ; a cunoscut în Iaponia mulți Iaponesi : spune multe anecdote, fără mult haz.
6. André Bellessart, *Voyage au Japon. La société japonaise*, Paris, Perrin, 1902 ; ed. a 3^a. Încoronată de Academia franceză. Autorul face mai mult stil și filosofie socială.
7. Lankenau și Oelsnitz, *Das heutige Russland. Bilder und Schilderungen aus allen Theilen des Zarenreiches in Asien*, Leipzig, 1877, in 8°.
8. *Printemps parfumé*, roman coréen ; tradus de Rosny. Paris, colecția Nelumbo.
9. J. J. M. de Groot, *Sectarianism and religious persecution in China*, I, Amsterdam, 1903, in 8°. Autorul e un misionar care întrebuițează și citează izvoare chineze.

Articolele lui Cordier și Cahun în *Histoire générale* a lui Lavisse și Rambaud, capitolul despre China în *Weltgeschichte* a lui Th. Lindner sunt bine informate și bine cugetate. Cordier a dat și în *Grande Encyclopédie* articole despre China, care formează ce e mai sigur și original în noua literatură franceză asupra subiectului.

Pentru campania din 1860 istoriile Imperiului al doilea (precum : Taxile Delord).

Asupra călătorului moldovean în Siberia, Nicolae Spătarul, v. pentru moment Emile Picot, în Émile Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIe siècle*, IV. Asupra lui, pregătesc un studiu deosebit.

În românește aș scris despre războiul căpitaniei de artillerie P. Angelescu (*Considerațiuni asupra cauzelor situației actuale în Extremul Orient*) și I. Jitianu (*Conflictul rusojaponez*); București, în 8°.

CARTEA I

C H I N A

---

1. Tara și locuitorii.

Tot ce se petrece acum în țările acelea, foarte depărtate de noi, în acea margine răsăriteană a Asiei de la Răsăritul nostru: negociații de diplomați și războaie pe uscat și pe apă, pornește de la o mare nevoie istorică: prefacerea Chinei. Vremea noastră nu mai îngăduie nicăieri popor să fie cu totul altfel decât celelalte. El trebuie să se transforme: prin el însuși sau prin alții, cari atunci îl opresc pentru sine după ce l-a căutat. E o frăție prin muncă, de voie pentru cei harnici și agerii, de nevoie pentru cei lenesi și înceții la minte, de care nu poate scăpa nimeni pe pământul care ni se pare aşa de îngust, încât civilizația nu mai poate jertfi nimic din întinderea lui. Negustorii, meșteșugarii, militarii, oamenii de știință, mulțimile flămînde ale Europei au nevoie de cele cinci milioane de chilometri pătrați ai Chinei proprii, de cele zece milioane ale Chinei la un loc cu «provinciile» sale. Cele trei sute cincizeci de milioane de Chinesi și Tatarii cari locuiesc aceste pământuri

binecuvîntate cu toate darurile firii, nu sînt în stare să le apere. Ei nu pot lucra singuri pentru civilisația nouă și din toate părțile vin cu arma în mînă alții ca să-i îndrepte, să-i supravegheze și să-i dijmuiască. Fiindcă acești ajutători lacomă sînt prea mulți, și cer fiecare o parte prea mare, ei ajung la tunuri. Dezbaterile dintre dînșii alcătuiesc cea mai însemnată întrebare din ziua de astăzi: chestia Orientului-Extrem.

Toate se lămuresc prin China. Prin starea ei de astăzi și prin trecutul ei. De la dînsa prin urmare trebuie să se înceapă, arătîndu-se cum a ajuns, în cursul celei mai lungi dezvoltări istorice pe care a avut-o vre-o parte din omenire, la împrejurările de astăzi.

Oceanul Pacific, închis în mări mai mărunte, între un lanț de insule și între continent, lovește molii, cu puteri înfrînate, într'un pămînt lutos pe care-l rotunzește în coaste arcuite, în golfuri ca un lac, în peninsule greoaie, cum e Corea, rupîndu-le apoi une ori în ostroave, cum e Hainan, în golful de Tonchin. Printre șiruri de munți ce taie țara în lat, se strecoară riuri largi, cu apele schimbătoare ca bogăție și ca putere: Amurul, Huang-Ho, Iangtechiang, toate navigabile, pe lîngă cursuri mai mici ca Pei-Ho și Sichiang. În fund sînt lacuri, apoi pe nesfîrșite întinderi în Apusul sălbatic și fără locuitorii suflă vîntul zădarnic al pustiei, care cuprinde în fălcile sale munții de piatră și cîmpiile roditoare de loess și pămînt negru.

Falca de sus se chiamă marele deșert Gobi, cea de jos e Tibetul. Mai sus de Amur, nu e nică un rîu care să curgă spre Oceanul Pacific; toate se strecoară, cind le îngăduie frigul care împărătește acolo, spre Marea ghețurilor veșnice, spre Oceanul Nordului. De la dunga Sichianguluî în jos — mare însă și el cît Tisa noastră — apele curg la vale spre Marea de Miazăzi, Oceanul cald al Indiilor cu climă africană, și munții s'aú rupt și ei acum spre Sud. Dincolo de Gobi e Mongolia, e Manciuria, — aceasta, mai spre Mare, mult mai mică de cît cealaltă —, terii mărginașe și supuse, precum este, *supt* pustiû, Tibetul, și dincolo de Sichiang, Tonchinul, Anamul, prelungire a coastei chineze.

China, *Cina*, înseamnă coastă, și oamenii terii au spus străinilor numări cum se chiamă în limba lor termul Mării unde acești străini veniseră de foarte departe, pe marile lor corăbiî cu pînze și visle. Tara toată are alt nume, un nume poetic, cum sint toate acelea pe care le întrebuiuțează Chinesii: Împărăția din mijloc. Aceasta înseamnă că ea se află la mijlocul pămîntului, între terile nordice și sudice, răsăritene și apusene, — căci ei aşa cred că e așezată patria lor: *drumuri și mări* duc la Împărățiile supuse, a «Dimineții liniștite»: Corea, a «Soarelui ce răsare»: Iaponia, din insulele de la dreapta, ale «barbarilor Apusuluî»: noi, toți Europeanii, de la Rus până la Englez și de la Norvegian până la Sicilian, și la regatul Siamuluî, din Indochina, la Împărăția Indiilor, care vor fi

pentru «Chinesi ţerile de la Miazăzi». Dar mijloc înseamnă și centru, osie de învîrtire, focar de lumină: «Împărăția Mijloculu» e cea d'intăiu deci dintre Împărățiile lumii, ba, la dreptul vorbind, singura Împărăție, pe care puterea dumnezeiască însăși a înființat-o, în adîncul vremilor ce nu se pot socoti, coborînd pentru a o stăpini pe *Fiul Cerului*, al cărui neam este veșnic.

Chinesii, cari aŭ o uriașă tradiție istorică, începînd cu peste 2.000 de ani înainte de nașterea lui Hristos, care pentru dinși n'are, firește, nicăi o însemnatate, cu peste 4.000 de ani înaintea timpurilor noastre, Chinesii nu-și aduc aminte să fi venit de aiurea. Si nicăi nu e nevoie să se creadă în vre-o înlocuire de rasă mai veche prin puternicii și înceții oameni de rasă galbenă. Totdeauna vor fi stat din muntele curat păna la malul otrăvit de pe marginea mării oameni de aceștia: nalți, ciolănoși, bine înfășurați în mușchi, foarte puțin nervoși, cu ochii pieziși, totdeauna negri într'un albus ca porțelana, cu nasul strivit, cu părul foarte negru, gros, lucios.

2. „Pacea imperială chinesă.“

Oameni mari și moi, tarzi și înceți, neobosiți și răbdători, aceștia sunt Chinesii. O fire mai pașnică decît a lor nu se poate închipui, și Natura pare să fi ales anume, pentru a-î asigura în munca lor grea și cinstită, care a întemeiat cea mai veche

dintre civilisațiile în fință astăzi, această țară largă, închisă prin pustiuri, prin Ocean, prin munți foarte înnalți. Lor li s'a părut însă că și astfel săt prea multe trecători pentru «barbari», și aǔ ridicat de aceia, printr'o nespusă sîrguință și prin jertfe fără păreche, ziduri de piatră, care, alergind în munte de la o culme la alta, desăvîrșiau închiderea față de orice primejdie, față de orice ispită de a se întinde: cele două ziduri mari, unul făcut înainte de Hristos, iar celalalt în veacul al XIV-lea, cînd se întemeiau Principatele noastre, — amîndouă zidurile, ruinate astăzi.

De la început deci eǐ s'aǔ lăcătuit ca un învățat în cămăruța lui, ca o țesătoare în odăița ei, ca să lucreze, pentru singura plăcere de a lucra, măsurat, necontenit, ca și cum fiecare din eǐ ar fi avut să trăiască o mie de ani. Aǔ cronică pentru de patru ori o mie de ani, dar nu se vorbește în ele nică de atîtea războaie cîte la alt neam se întimplă într'o sută. O expediție de cucerire chinesă e un lucru cu neputință și care nu s'a mai întîmplat; Chineșii aǔ primit numai supuneră de bună voie pentru banii, pentru daruri, pentru voia de a face negoți: aşa s'aǔ întins eǐ în Turchestanul răsăritean, în Mongolia și Manciuria, în Indochina. «Fiul Cerulu» a zîmbit asupra supușilor celor noi, cărrora nu li luase sînge. Față de «barbari» și-aǔ apărât hotarele, prin zid, prin forturi, făcute cu mult meșteșug, cu tainiță pentru apărarea ostașilor, cu tunuri de aramă foarte mari și grele, împodobite cu cercurele și cu alte frumuseți la care Europei

nu se gîndesc cînd toarnă din bronz pe ale lor ; tunuri mari, care bubuiie tare și n'aș nevoie să fie țintite ; tunuri făcute ca să sperie. Căci eî, Chinesii, nu vreaă izbinde sîngeroase, ci numai să scape de dușman, făcîndu-l să-și piardă încrederea. De aceia și ostașii poartă căciulă roșii, pene mari, bălauri cusuști pe rochii de mătasă de colori strălucitoare, sau un veșmînt strîmt în floarea pielei omenești, aşa încît trupurile mari se par cu totul goale, deosebindu-se numai, asupra lor, scuturile rotunde de paie, pe care sunt zugrăvite străsnice dihăni; alți luptători se înfățișează toți în negru sau toți în roșu, ca draci de întuneric și draci de foc ; eî au atîtea arme, încît nu se pot sluji de nică una : și puști, și săbi, și arce. Fiecare ține în mînă un steag mare care scînteie de departe cu luciuł sau mătăsos, steaguri ca zmeiele, în trei colțuri, cu pete albe pe un cîmp albastru sau galben, cu dinți în toate părțile, cari parcă vreaă să sfăsie. Gongurile sună, flamurile filfii, caii nechează, și apărătorii Împărației din mijloc se împart în pîlcuri care ieșe pe rînd înaintea dușmanului, chiind, injurînd, hohotind de rîs — o traducere a lui Homer în burlesc — și mai ales arătînd cu virful sulișilor acea parte a trupuluă unde nu face cinste să fie măcar rănit cineva. Iar, dacă protivnicul e atît de «înyierșunat și îndărătnic» aşa spun rapoartele oficiale despre războaie —, încît nu vrea să fugă, după ce s'aș cheltuit atîta grozăvie de forme, de colori, de sunete, de mișcări, ca să i se cruce viața, — atunci... atunci Chinesul fuge el singur

mai curind decit sa se intimpile vre-o nenorocire.

Mari, lungi razboaie se inchie cu pierderi de cîteva zeci, de cîteva sute de oameni. Cînd se vede ca navălitorul e hotărît să nu plece, că ieft fort după fort, oraș după oraș, că risipește o oaste după cealaltă și cutează a merge chiar asupra locului unde se sălășluiește Fiul Cerulu, care nu poate apăra țara, atunci Chinesul înțelege că aceasta e voința dumnezeiască și el poftește pe dușman să facă bunătatea, politeța de a-l stăpini. Așa s'aș închinat ei pe rînd, făcîndu-se din acea clipă cei mai ascultători supuși aî noulei domn, Tatarilor din oștile lui Gengis-Han, cari i-aș înjugat, fără ca ei să simtă durere sau rușine, la 1276. Așa aș primit — după alte trei veacuri de dinastie pămînteană (Ming), — supremacia manciură și dinastia din Manciuria, care stăpînește astăzi. La o asemenea schimbare, numai împăratul de pînă atunci își face samă, și mandarini (chinezii cuan), marii lui dregători se despart de lumina zilei, spinzurîndu-se, după toate regulele bunei cuviință celei mai fine, de creanga unui copac din grădină. Ceilalți nu se miră de sfîrșitul unei dinasti, cum nu se miră de apusul unei zile. Străinul se face în curind și el un Fiul al Cerulu fără nici-un cusur, tovarășii lui de războiu se contopesc între Chinesi, ieau sufletul chinezesc, tare prin durata lui de 4.000 de ani, odată cu haina, locuința, felul de a fi al Chinesulu. Unitatea e statonicită astfel din nou, și localnicul zîmbește senin

la priveliștea biruinții nouă cîştigate de cultura sa străbună. Până și în războiul din 1858 cu Anglia și Franța, pașnicii locuitorii ai singurei Împărații adevărate, începuseră a privi pe Europeani, pe «draci Apusulu» cari înnaintau spre Peching, ca pe stăpîni lor de a doua zi, ca pe aducătorii unuia nou Fiului al Cerului, și ei se plecau adinc, cu cozile atîrnînd în gol, înnaintea unei nouă intrupări stăpînităoare a Dumnezeirii.

În trecutul Împărației se socotesc multe răscoale. Între anii 1840 și 1860 o bună parte din ținuturile de la Iangtechiang au fost în mîna aşa numiților Taipingi, cari-să aveau capitala în marele oraș Nanching, pe malul rîului. Au fost destule lupte între soldații împărațești, Imperiali și acest colț al Asiei, și răsculații sau, cum își ziceau ei unii altora *poetic*, între «draci» și «ciumele scîrboase», — destule lupte, dar puține pierderi, dacă se lasă la o parte țeranii goniți din casele lor, săraci, chinuiți și omorîți chiar de o parte ca și de alta, dacă nu se ține în samă pustiirea unor orașe înfloritoare, care scăzură, ca Shin-Iang, de la 500.000 la 500 de locuitori. Anii de zile se strecură cu parade militare și călătorii de mandarini, care nu ducea la nici-un capăt.

Nici în asemenea mișcări nu trebuie să se vadă însă aplecări războinice din partea tacticosulu popor harnic al Chinesilor. Oameni vioi ar fi sfîrșit mai răpede, într'un chip sau în celalt. Așa însă, luptătorii au o răbdare fără de margine.

Taipingii, numiți aşa de la omul care i-a pus în mişcare şi a rămas apoi în fruntea lor, nu vreau altceva decât tot o «Împărătie de mijloc» cu un «Fiu al Ceruluş», dar, cum zic ei singuri, o «Împărătie cerească Tai-Ping». Aderenţii lui se deosebesc de supuşi credincioşi ai zeuluş din Peching, prin aceia că poartă, ca o uniformă, părul lung, că se leagă la cap cu basmale portocalii, că înghit mai mult opium şi au nevoie de mai multe femei şi că ieau în deşert numele lui Hristos, al Sfintului Duh şi al lui Dumnezeu Tatăl, amestecîndu-le în divagaţii religioase şi politice cu totul lipsite de înțeles. Ei se aşează în cîteva oraşe, ridică steagurile lor în locul steagurilor legiuite, strîng ei veniturile Statului, pradă ei pe bieţii oameni de la țară, şi atîta. Ei se țin departe de Peching, spre care odată li-a fost totuşă deschisă calea, şi de la Peching, căruia-i răpesc însă transporturile de orez, nu vine nici-o putere serioasă ca să-i răpuie. Aşa ceva poate să ţie, cum se vede, oricît de mult, într'o țară cu 5.000.000 de chilometri pătraţi de stăpînire directă.

Tot pe vremea Taipingilor, şi poate supt înrîurirea biruinţilor ce cîştigau aceştia, Musulmanii chinesi din Yu-Nan şi din Turchestanul răsăritean său ridicat şi ei, prădînd ținuturile nordice, supt «cei doi Ma» şi supt Iacub. Răscoala celuă din urmă ținu până târziu în anii 1870—80. La aceşti noi luptători era şi indemnul religiei jignite, a Mohammedanismului care poate înviersuna şi pe nişte credincioşi aşa de molii cum sunt Chinesii;

mai erau apoii de sigur și înțețiri şirete din afară, de la frații de lege și de la iubitorii de pescuire în apă tulbure, dar între mersul acestor mișcări și al mișcării Taipingilor nu e nici-o deosebire prea mare de făcut. E piatra care, dezlocuită de cutremurul unei minii de o clipă, se rostogolește tot mai departe la vale.

De atâtea ori Împărăția să îmbucățit. Dar aceasta nu să făcut pentru cuvinte care să se poată bine lămuri, cum se pot lămuri acele pentru care să sfârîmat Împărăția lui Carol-cel-Mare. Țara e nemărgenit de mare, legăturile de tot slabe, legături de dijmă pentru Împărat și de funcționari ce vin de la Împărăție. În veacul al VI-lea înainte de Hristos aŭ fost astfel 180 de State, în secolul al III-lea șepte, după ce o bucată de vreme fusese unul singur. Apoi unitatea a fost iarăși statornicită până ce un dregător oarecare să arătat din nou neascultător. Nicănu poate să fie altfel, cind sunt sute de milioane omenești de ținut în mînă cu frînele cele mai usoare ce aŭ călăuzit vre-o dată o Împărăție. În Su-ciù stătea pe la 1850 un guvernator secundar, supus marelui mandarin însărcinat cu cîrmuirea celor două Chianguri, și acest funcționar fără legături de-a dreptul cu Curtea avea toate drepturile celuī mai absolut tiran asupra trupurilor și sufletelor a 38.000.000 de locuitori,— cît Franța intreagă. Dezlipirile și alipirile de provincii n'aú nici-un motiv războinic.

Chinesul nu face politică: așa să deprins el

de 4.000 de ani de cînd se află într'un Stat cu organisație. El trăiește pentru sine: pentru cîmpul său, pentru prăvălia sa, pentru dregătoria sa, pentru familia sa, pentru mulțămirea sa, și nu se gîndește la alte lucruri. Împotriva primejdiei sau pentru îndreptarea unei stări rele din viața tuturor, el n'are nici gînd, nici voință. Acelea sunt trebile Împăratului și grija lui Dumnezeu. Si Împăratul a fost totdeauna priceput și harnic — gîndesc ei — și Dumnezeu îndurător și prietic neamului său, de vreme ce «Împărăția din mijloc» trăiește încă, pe cînd clădiri ca Imperiul roman s'aș năruit rușinos după cîteva sute de ani abia de dăinuire. Ce vede astăzi chiar, nu-l sperie: nici tunurile fermecate, care din gurile lor mici țintesc aşa de bine, nici corăbiile negre pe care le mișcă o putere nevăzută, care face să se frâmînte «drăcește» uriași mușchi de fier și se pierde în fum întunecat și greu, nici oștile în care miș de oameni fac în aceiași clipă aceiași mișcare, nici drumurile de fier pe care aceiași putere ca și în corăbiile nouă mișcă lungul sir al trăsurilor încărcate, nici împărtășirea gîndului prin forța ce zboară pe firele de fier, nici lumina albă ca a lunii care se desface dintr-o bucătică de cărbune prin care trece iarăși una din forțele ascunse ale lumi. Odată, cînd ii vorbiaș de ghiulele mari care plouă din canoniere și chiurasate, fără ca el să le fi văzut rotindu-se în văzduh, Chinesul rîdea cu neîncredere și trimetea la primblare pe compatriotul său naiv care se mira de jocurile copilărești ale barbarilor (tot-

deauna şiret̄». Dacă-î pomeniař de trenurile ce înghit gîfind depărtările, el răspundeа cu acea rea credință senină, cu acea impasibilitate vicleană care-l deosebește că: «și la Peching sînt trenuri, dar acelea merg mai răpede». Acum, negustor practic, el a primit în cîteva oraše mijloacele tehnice ale timpului, de la tramvaiele electrice ale companiei danese și trenurile Rușilor și ale Englesilor până la telegrafe și telefoane; prin 1890 un căpitan de corabie engles căpătă favoarea de a crea o flotă chinesă modernă, până ce, la urmă, fu silit a-și da demisia; de la ultimul războiu cu Japonia (1894) Chinezul a îngăduit pe uniř «barbari» mai siguri și mai prietenoși să-î pregătească soldařii după cele din urmă metode ale «dracilor Apusuluř»; în acea luptă cu Iaponia încă, el avea deci corăbiuř europene, pe care vecinul de aceiași rasă i le-a făcut însă bucăři. În adîncul cugetuluř lor, afară de cîțiva oameni din porturi, cele 350 de milioane de locuitorî ař Împărařieř Cerești ař însă credința, ce nu se poate dezrădăcina, că toate acestea vor trece și va rămînea China veșnică, pe temeliile ei milenare, dumnezeiești. Ce trăinicie poate fi în adevăr în forța acestor oameni de ieri-de alaltăierî? În Indochina un suveran dintre cei cari ař atîrnat multă vreme de «Fiul Ceruluř», un suveran de sînge dumnezeiesc și el, întreba cu dispreț pe marele Trimes al Anglieř dacă sînt 200 de ani de cînd stăpînește neamul Reginei care l-a trimes, și el avea în minte în acea clipă zecile de veacuri din adîncul căror venia măreařa lui ființă. Credința Mohammedanilor în

ajutorul lui Dumnezeu nu e nimic pe lîngă marea putere de inerție, de împotrivire tăcută și neclintită care se desface pentru Chines din amintirea trecutului său național. Fie ce-o fi! Stelele stață încă sus și mai este un Împărat în Peching!

3. Religiile vechi și nouă: amestecul lor.

Chinesii au aceiași religie pe care au avut-o popoarele de pe malul aceluia lac depărtat care e Marea Mediterană: Grecii și Latinii. Si ei au cultul străbunilor, cu cari se simt necontenit într-o tainică atingere. Străbuni nu uită pe urmașii lor și, la rîndul lor, ei trăiesc în altă lume numai prin rugăciunile urmașilor. E o mare nenorocire pentru un om de rasă galbenă să moară fără copii; decât să-și ucidă astfel sufletul, el calcă mai curind sfîntenia familiei și, pe lîngă nevasta stearpă sau bătrînă, iea o țiitoare și mai multe, până ce în sfîrșit viața de veci îi e asigurată printr-o îmbielșugată progenitură masculină.

Si Chinesii au cultul eroilor. Ei nu uită pe omul din vremea lor care li-a făcut bine prin înțelepciunea cîrmuirii sau prin adîncimea și frumusețea scrierilor sale, însușirile care la ei, mai mult decât religia, pe care n'au și n'o prețuiesc, asigură nemurirea între oameni. Pretutindeni, se ridică arcuri de triumf, de lemn, de piatră, de granit frumos sculptat, care amintesc, nu pe cei mari ai neamului — cari, cînd sunt un Confucius,

un Mengtē, rămîn sfînti, — ci pe cei însemnați aî loculuî unde se ridică monumentul. În orașele mai mari, arcurile de triumf, pline de sfaturi de bună purtare, alcătuiesc alei ciudate . . .

Chinesii aû religia naturii, ca și Grecii și ca și rasele italice. Ei iubesc natura, o privesc cu pătrundere, o reproduc în acea parte din arta lor care e originală, o *îndreaptă*, cînd și cît pot. Pictura lor decorativă, care a trezit o caldă admiratie la Europeani, prinde în tablouri sau în table de lac zborul tremurător al unui flutur, întorsătura elegantă a unei frunze, împlicarea capricioasă a ramurilor. În scrisul lor, icoanele firiî își aû locul totdeauna. Un roman corean își înfățișează de la început eroul în acest cadru de natură veselă, transparentă, limpede: «Într’o dimineață, pe o frumoasă vreme clară, soarele strălucia, vîntul șoptia blînd în arbori, mișcînd frunzele a căror umbră tremura pe pămînt; paserile zburau prin crengi, se cheamau una pe alta și cîntau în tovărăsie pe ramuri; ramurile sălcilor se întingeau în apă ca undița pescarului, fluturiî zburau din floare în floare.» Orî-ce Chines instruit, care locuiește la țară, îngrijește să-să aibă grădina, în care adună prin minuni de tundere și încircire, de grămadire a țernii, de întrebuițare dibace a pietrei, de săptăturî și canale, tot ce poate să se găsească mai frumos în lumea cea mare a lui Dumnezeu. Se poate zice că și într’aceasta se arăta aplecarea neamului către resumate, către excerpte, extrase și antologii: în grădina sau grădinîța chinesă sînt

floră, și arboră, și lacuri în care plutesc peștișori roși, și poduri ce încoardă măruntii lor mușchi de piatră peste o prăpastie pe care un copil o saltă cu piciorul, și ostroaye, în care nu e loc niciodată un scaun, și stînci, și peșteri,—ca în arta ce să desfășurăt de la sine în Europa veacului al XVIII-lea ; de multe ori unde grădinarul european tundeau ca să ajungă la proporții mici, grădinarul chines a fost mai dibaciș, mai răbdător, mai învățat: el a creat copaci pitici și schilozi, ce se strîmbă, se intortochiază ca niște copii rachitici, în loc să crească, și acești mici infirmi sunt pentru Chinezi minăria și culmea meșteșugului.

În religia lor, natura intră toată, fără alegere, fără grupare, fără înnalțare: fiecare lucru își are zeul, sau poate să-l aibă. Templele cele mari abia pot cuprinde numărul ființelor dumnezeiești, care se văd în lemn, în piatră albă sau neagră, aici într'un fel, dincolo în altul, și al căror rost nu-l poate descurca niciodată pe deplin străinul. Toți zeii seamănă între aceia că, după moda artistică indiană, ei sunt grozavi și fantastici: bogați în mină sau strîmbați în chinuri și încruntări amenințătoare.

Acestea sunt—împreună cu superstițiile *feng-shui* («vînt și apă»)—religiile vechi ale Chinei, care nu le-a părăsit până astăzi, precum nu părăsește nimic din imensa moștenire putredă, căzută în praf, a strămoșilor. Ele au fost păstrate întregi pe lîngă religiile nouă de împrumut: budismul indian, şamanismul mongol (în Nord) și între cîtva, într'un

anume cerc, creștinismul «dracilor din Apus», învingători și cuceritori.

Dar nică încchinarea strămoșilor, nică evlavia pentru oamenii mari, nică îndumnezeirea naturii n'aduc cu ele o morală. Grecii, cari au avut și au aceste trei religii, trăind una lîngă alta, au fost totdeauna lipsiți de o morală religioasă, ajutându-se numai toarte slab, pe urmă, cu morala filosofică. Morala Romanilor n'a avut nică ea a face cu cele trei cercuri ale clădirii lor religioase; la ei morala a fost *Legea*. Aceasta fiindcă cetatea era atot-puternică. Si tot pentru atot-puternicia Statului Chinesii au avut o morală a datorilor cetățenești. Cu deosebirea foarte însemnată, că această morală n'a venit după scrierea legilor, --pe care Chinesii nu le au, mărginindu-se la exemplele trecutului lor spăimîntător de bogat; rămînind totdeauna literatură, filosofie, ea a înlocuit legile, a devenit Constituție, Constituția sufletului și a inimii, dogma veșnică după care ele se îndreaptă de peste două mii de ani.

Până la ivirea lui Confucius (Kong-fu-tse) moralistul, născut pe la 550 înainte de Hristos, Statul se întemeiaște. El luase de îndreptare viața de familie, care e la Chines, multămită firii lui bune, supuse, și religie, care face din fiecare vatră un altar, foarte strînsă și puternică. Deci, tatăl, care infățișează sfânta putere a strămoșilor fără de număr, e singurul care gîndește, judecă și iea o hotărîre; ceilalți: femeia, țiitorile, fiii, fetele,

mama, ascultă. Nu se poate înțelege cineva care ar face altfel: eroul de roman care e amorezat nebun își părăsește iubita fără o lacrimă, care și aceia ar fi nerespectuoasă, cind tatăl său, strămutat ca funcționar în altă parte, îl chiamă după dînsul. Fata care se dă în dragoste cu cineva, nu uită să înștiințeze pe mamă-sa, dacă tatăl nu mai este în viață și nu e înlocuit printr'un fiu. Familia stă mută, moartă înaintea stăpînului care ține în mînă sceptrul nevăzut al strămoșilor. Băiații au voie să-și aleagă singuri felul de viață și de purtare numai după ce și-au trecut examenele de Stat, după ce au o funcție: fapt hotărîtor, care joacă la Chinesă rolul pe care-l juca la vechii Germani, oameni ai războiului, primirea în arme de către ceilalți luptători. De atunci numai, ei există, pentru dînsii singuri și pentru lume.

Așa și în Stat, în Împărație. Aceasta se mai chiamă doar și «cele o sută de familiile». «Fiul Ceruluș», chiar cind e un copilaș, se socoate ca părintele tuturor supușilor săi. Odată ce e părinte, se înțelege ce i se cuvine: supunere desăvîrșită. Între cele 350 de milioane cugetă numai el, și acei cîțiva oameni cărora el li îngăduie, de bunăvoie sau de frică, să cugete; țara se mișcă după gîndurile lui, care se așteaptă totdeauna ca un răspuns venit din altă lume mai înaintă; cind el uită să cugete, toate stață pe loc. Cei mai mari dintre dregători nu pot fi ceva decât prin numirea lui, prin poruncile lui, sau prin răscoală lor, și până acum să dovedit că nici-o răscoală nu duce la

capăt bun decât atunci cînd înnalță steagul cu noroc al unei dinastii nouă. Ca și nebunul Tar Pavel, orișe Fiŭ al Ceruluĭ poate spune, fără a fi socotit însă de nebun: «Nu e nimeni om însemnat în Împăratie decât acela cu care vorbesc eu, și numai atîta vreme cît vorbesc eu cu dînsub». Cei mai puternici sînt trimesă printr'un gest în nimic, în moarte. Mandarinul Cheing a negociat în 1842 vestitul tratat de la Nanching cu Englesiĭ; bâtrînul, aproape orb, e socotit ca o lumină a Împăratiei; la dezbaterea celuĭ de-al doilea tratat cu Anglia și cu Franța, el face o mică greșală de tactică, e dat în judecată și ucis. Zvonul unei sinucideri forțate să răspindit puțin timp înaintea stîngerii, de moarte bună, a cunoscutului Li-Hun-Ciang, «Bismarckul Chinei» de acum cîțiva ani. Cînd cel mai înalt dregător al țării primește — ca un Pașă de mai înainte, din partea Sultanuluĭ, ca un Senator de la Roma, din partea Cesaruluĭ — cutiuță frumoasă de lac negru sau roșu, măiestru împodobită, care ascunde un lătișor de mătasă colorată, ca un mărtișor, el nu stă pe gînduri, și în cîteva clipe el se află la un loc cu strămoșii săi. Oricine are putere și trecere numai prin pana de păun de la tichiuță de mătasă, prin nasturele roș, albastru, străveziu, opac, pe care i l-a pus pe aceiași tichiuță mină, rare ori văzută, a cerescului Domn. Spioniĭ, trimesă tainici împăratești merg pretutindeni, și privirea lor plutește necunoscută asupra celor mai înalte cîrmuitori de provincii și căpetenii de oștire; în romane dezvăluirea năprasnică

a cutărui cerșetor ca om de taină al Împăratului aduce cele mai zguduitoare tragedii.

Prin credința religioasă care stă la temelie, prin consfințirea miilor de ani supuse, această autoritate a ajuns aşa de mare, încât ea nu poate fi atinsă niciodată de greutatea birurilor de orez și banii, niciodată de rușinea infringerilor, niciodată de durerea adusă de răscoalele îndelungate. Un Sfat împăratesc, (cele șase «Ministere»), cîțiva mandarinî, o oaste de paradă (cele opt «steaguri»), puțină, proastă, neascultătoare și fricoasă cît se poate, ajung pentru a ținea într-o supunere care întrece orîșice margine în legăturile dintre oameni, cele 350 de milioane de indivizi puternici, muncitori și, în felul lor, care nu e și al nostru, de sigur deșteptă.

Confucius veni într-o astfel de societate, nu că să schimbe — căci ar fi fost un gînd nebun, ce l-ar fi dus la batjocură și la moarte —, ci ca să recunoască, să puie în scris, să intemeieze pe gîndirî, să recomande și altora credința sa neclintită, că nu poate fi nimic mai bun decât ceia ce este, ceia ce aă lăsat lungile rînduri de strămoș. De moarte, de viață de după moarte el nu se îngrijește: «Cum să știm noi ce e moartea, cînd nu știm ce-i viața?». Dincolo de mormînt, e ceva care samână cu viața de aici, crede poporul chines, cum credea poporul grecesc: o nemurire la care însă cineva nu se gîndește pentru dînsul, cum face creștinul, ci pentru ca să nu piardă altfel nădejdea în ajutorul zilnic al strămoșilor. Asupra vieții se întinde voința întunecată a zeilor celor mulți și ne-

cunoșcuți în întregimea lor: *sangti*, care e ca un *fatum*, ca o *anagke* la popoarele de pe malurile Mediteranei. Filosoful nu caută mai mult. Asemenea întrebări nu-l privesc: în credințele lor nelămurite oamenii din popor au găsit un răspuns care-i multămește; de ce să se mai amestece deci cugetătorul? Chinezii sunt o rasă practică, cari nu fac niciodată abstracție pentru abstracție, și marele Confucius era întruparea sufletului chinez.

Firește că era un funcționar și el, căci altfel n-ar fi avut cultura care să-i îngăduie a țese cugete înalte: în China învață carte cine vrea să se facă dregător, cine vrea să treacă examene, precum la noi mai de mult învăță cineva carte ca să se facă popă,— un meșteșug pentru care trebuie să știi ceti, dacă nu și scrie (ceia ce era mai ales treaba *diacilor*). El știa foarte bine toată literatura veche, nesfîrșită, pe care o grămădise veacurile ca o rămășiță moartă, precum scoica viețuitoarelor stinse se depune ca piatră de calcar. El era stăpîn pe marile enciclopedii de compilație, făcute de nevoie pentru ca acest noian de cărți: anale și poesii, scrisori și sfaturi, să poată circula întru cîtva măcar, și el avea o mare evlavie pentru sfânta carte a Ceremonialului. Confucius acesta ni se înfățișează, prin semi-opacitatea traducerilor și neputința de a înțelege bine un fel de a cugeta aşa de adînc deosebit de al nostru, ca un moralist oficial dintr'un Bizanț de două ori mai vechi, de două ori mai învățat, de două ori mai prefăcut în mumie decît Bizanțul adevărat, în ceasul peirii sale prin Turci.

Înnaintea sa el are de model pe o altă Excelență administrativă, pe archivarul Lao-tè, care a făcut cele d'intăi cugetări asupra religiei și a căutat să contopească pusderia Zeilor într'o rațiune pură (*Tao*), care nu e alt ceva decât buna rînduială în toate, ordinea de Stat, și a infășurat astfel miile de monstruoase capete dumnezeiești într'un nor de fum, văzut numai pentru cărturari. Lao-tè e deci metafisicul Chinei, și «religia» sa, taoismul, nu e alta decât filosofia ultimă a credinții amestecate ce s'a alcătuit în China.

Lumea e bună, zice Confucius; oamenii sunt buni, guvernul e bun. Cite mii de volume s'aș scris despre aceasta! Ele fac știința. Respect pentru știință: tot ce se zice în ea e adevărat. Respect pentru forme: înțelesul lor e adinc și folositor. Respect pentru putere: ea e voința zeilor. Departe de o țară fericită, zgromotul, lupta, vârsarea de singe, jertfa. Oamenii cuminți trăiesc într'o armonie, într'un echilibru, ca armonia musicii și echilibrul lumii. Supuși să asculte totdeauna; stăpînitori să cetească în vechile cărți pline de înțelepciune, să fie buni păzitori ai trecutului. Binele tuturor, adauge dătătorul de legă, proorocul venit pentru a ucide în «fericire» un popor întreg, binele tuturor vine din înțelegerea bună care rezultă din armonia stabilită de fiecare în sufletul său. Fiecare să-și înșineze sufletul, lucrând zi de zi, încet, sigur, cinstit, fără alte gînduri. Cîrmuirea să cugete și să poruncească «părintește», întocmai aşa cum s'a cugetat și s'a poruncit din capul veacurilor și cum stă scris în cărți. Si atunci va fi bine.

4. Individul și Statul.

Chinesii au ascultat pe bunii sfătuitori, pe Confucius, pe Mengtè (sec. al IV-lea), cei mai cuminti oameni, cei mai mari filosofi ai neamului lor. Au muncit cu o răbdare fără păreche, cu sîrguință și îngrijire. În tot Extremul-Răsărit ei sunt cei mai buni agricultori. Micile lor ogoare pe care le țin în arendă de la Împăratul, stăpînul țării, plătindu-l în dijmă, micile lor ogoare sunt o minune: bine udate printr'un desăvîrșit sistem de canale, bine lucrate cu vechi unelte milenare, cu îngrijire culese toamna, cînd *joncele*, luntrile cu pînză așteaptă în stoluri care taie cursul rîurilor celor mai mari, încărcarea lor cu orez și cu grînele obișnuite, pe care le duc pentru negoț sau, supt sfîntul steag galben, Împăratului. «Locurile de lîngă Tiențin», scrie un călător englez, «ar putea să slujească de model celor ce încunjură Londra.» Ei sunt «castorii și albinele» tuturor țărilor de la apusul Oceanului Pacific. În posesiile engleze, în posesiile olandeze și spaniole din aceste părți, mai mult ei au adus adevărata cultură a pămîntului, aşa cum o știu ei din neam în neam, prefăcînd pustiul cu buruienile otrăvitoare strivite de piciorul tigrilor într'un raiu înfrunzit și înflorit. Citez iarăși din spusele călătorulu, care a întovărășit pe Trimesul extraordinar lord Elgin și a făcut campania din 1858 contra Chinei: «Toate productele Archipelagului Malaes sau ale Filipinelor care cer artă și muncă în producție, sunt datorite muncii Chinezilor.»

Ei sint meșterii minelor ce se descopăr prin aceste părți; ei gătesc zahărul în aceste țări calde, ei sădesc duzi și desfac răbdător firele de argint ale mătăsei.

În Singapore, marele port englez al Indochinei, în Manila, capitala Filipinelor, anexate dăunăză de Statele-Unite, Chinesii stață cu zecile de mii: ca negustori mari și negustori mici, cari înțeleg perfect piața și înălătură zîmbind pe concurenții localnici sau europeni; ca meșteșugari, cari lucrează cu cele mai mici prețuri și nu se ridică de la lucru până în adîncul nopții. Ei trezesc în aceste două situații admirăția oricui îi cunoaște. În China însăși, nu e sarcină destul de josnică și de rău răsplătită pentru ca un Chines, o Chinesoaică din mulțimile sărace fără de număr, să se dea în lătură înaintea ei. Până la genunchi în mijlocul rîului, femeile care se par Europenilor foarte urite (fiind siguri de o apreciere la fel), tîrăsc luntrile ce intră din Mare în porturi. În locul trăsurilor, pe care le au mai mult străinii, trec greoaiе palanchine, coșuri purtătoare de oameni, care se razimă pe umerii altor oameni ce sunt în același timp roate și vite de tras. Ei aleargă gîfiind, și zîmbesc. Cînd oștirile aliate atacău Cantonul, supt focul de puști și tunuri, de o potrivă de vechi, ale soldaților împăratăști din forturi, munițiile erau duse, cu pasul greoiu, sigur, nepăsător al boilor, de Chinesi cari pentru că împăratul săvîrșea ceia ce la noi se chiamă trădare de patrie.

Ei cetesc și scriu într'una. În curțile orașelor, lîngă casele de lemn și humă, se văd bâtrîni foarte liniștiți, cari, în mijlocul frămintărilor și luptelor, în ceasuri de cea mai înaltă primejdie, cetesc vechi adevăruri, ca niște înțelepti ai Anticității noastre, cu cel mai adînc dispreț pentru nimicnicia clipei ce trece. Casul lui Archimede nici n'ar merita să fie pomenit aici: ce lucru mare un învățat ucis în mijlocul cercetărilor sale! Palatele mandarinilor, străjuite la poartă de cei doi stîlpă roșii de lemn, cari înseamnă autoritatea, cuprind totdeauna, pe lîngă porțile, cerdacele, balustradele, frontoanele, paravanele, grădinile, salele lor de audiență, și odăi în care se păstrează cărțile, în același scris, în aceiași limbă, în același stil, în același spirit de cele patru mii de ani. Pe temple, pe clădirile publice, pe arcurile de triumf, staț scrise poveștele bune din operele clasice sau cuvinte «filosofice». Cutare oraș de provincie are analele sale în nu mai puțin de 40 de volume in 8º. Diplomații, administratorii sunt mari cărturari, poeți, cari trimet colegilor lor din «măriile Apusulu» poveri întregi de opere, ce samănă întocmai cu acele ce se scriau cu douăzeci de veacuri înainte de Hristos; ei sunt în același timp caligrafi, cari pot zugrăvi cu penelul lor meșter o poemă întreagă în caractere ideografice (un semn pentru fiecare cuvînt), pe un simbure de pepene. Casa examenelor din Canton, două lungi şiruri de chiliu acoperite cu țigle, de amîndouă părțile unei alei pietruite, avea loc pentru 8.000 de candidați, dintre cari fiecine trebuie să știe fără greș cele cîteva

mii de slove care se pot întrebuința, dacă ar recurge cineva la toată bogăția unei limbă în care nici-un cuvînt nu se poate învechi și nu poate fi înlocuit. Se găsesc nenumărați tineri cari învață toate aceste semne, cari știu pe de rost paginile de înțelepciune ale clasicilor, și se găsesc dascăli cari primesc a fi răsplătiți pentru ostenelile lor cu 9 lei de-ași noștri pe an. Arta bronzurilor, a cūsăturilor minunate pe mătasă, mîndria Chinei, urmează înainte, fără să se înnalte și fără să scadă, reproducînd întocmai modelele străvechi, decit care se crede că nu se poate face mai frumos și mai bine.

Ei realizează armonia musicală propovedită de Confucius. Ca oameni, se mulțămesc cu ce li dă soarta: dregătorul cu dregătoria, negustorul cu negustoria, meșterul cu meșteșugul, țeranul cu plugăria, calicul cu milosteniile. Cresc și se înmulțesc fără de număr, supt binecuvîntarea cerească ce li se coboară pentru ascultarea lor. Orașele, unde ei mor de foame, în colțurile otrăvite ale unor strade fără de nume ca ticăloșie murdară, orașele cu milioane și sute de mii de locuitori, nu li mai ajung; la țară proprietatea mică nu se mai poate îmbucăți; în Statele-Unite, unde emigrează, aducînd cu dînșii blestemul muncii date în țris ca plată, ei sunt priviți ca niște dușmani și se pot teme de măceluri. Ei se adăpostesc deci în rîuri, ca pescari, «cărăuși», scotocitor de rămășițe de hrană în murdăriile lăturilor; o luntră putredă e leagănul și casa pentru siruri de generații. Oră-

unde ar fi însă, în bielșug, în bine, în rău, în grozăvia foamei, eî zîmbesc. Aceasta e cea mai sfîntă a lor datorie de bună-cuvînță. Neam de neamul lor aşa aŭ trăit și aŭ murit zîmbind, spuind vorbe politicoase, precum cere datina. Calăul taie cu un zîmbet capul osînditului. Dregătorii din Canton, furioși în suflet pe Englesii cuceritori, zimbiau ca înaintea amintirii iubirilor din tinerețe. Politeța lor întrece marginile închipuirii: dacă-i spu că cuiva, cu compătimire și interes, că a făcut un drum lung, el îți va răspunde că e cel mai puțin lucru pe care l-a meritat; la plecarea d-tale, el nu va găsi cuvinte ca să se roage de ierătare fiind că e silit să te părăsească; o bună dimineață de-a lui te apropie simțitor de amiazi. Cea mai mare plăcere-î este să poftească la masă, să grămădească prăjitură pe farfurie oaspetelui, care trebuie să-î mînince cu bețisoarele de fildeș broaștele țestoase, ouăle conservate ană de zile în var, înnotătoarele de rechin fierte cu ridichi, melci de mare, plăcintele de crevete, rădăcinile de bambù, usturoiul, sosurile ciudate, aduse cu focul supt ele, — ștergîndu-se la gură cu elegantele pătrate de hîrtie brună, — să-î bea vinurile calde și berea de meiu. Cînd Europeanii aŭ atacat forturile de la Peiho, masa stătea pregătită în fiecare zi supt un cort de mătasă pentru negoziatorii cari nu voiau să vie în anumite condiții. Si ce gesturi de respect, ce mîni lipite de coapse, ce plecăciuni ale capetelor rase, de pe care, spre a face mai mare cinste, coada trebuie să se răstoarne și să atîrne în jos!

În familie, în viața de Stat, toate merg în același chip: cu toate înșelătoriile, furturile, uciderile, răscoalele, oamenii schimbă zîmbete dulci și vorbe bune, îndeplinind aşa cel puțin pe față povețele de moralitate musicală, de echilibru al sufletelor pe care le-a dat legiuitorul eternității chinez, Confucius.

5. Chinesii și străinii. Legăturile vechi.

Nu se poate zice însă că acest popor oprit în loc, fără pierderi, într'o cultură în care socoate că a ajuns perfecția, n'a avut legături cu străinătatea, cu «barbarii» de la capătul «drumurilor» sau de peste «Marea Apusulu». Din potrivă, aceste legături aŭ fost din cele mai vechi timpuri destul de dese, cel puțin în ceia ce privește coasta, «China Împărației din mijloc». Romaniile aŭ cunoscut supt acest nume această mare țară a celuil mai depărtat Răsărit și așa schimbat cu dînsa mărfuri; regatul Partilor din Apus, înaintând până în stepa Turchesstanului, s'a atins astfel de Împărația «cerească» a oamenilor galbeni. Cesarul Antoninus, sau Marcu-Aureliu, a trimes solii să la unul din suveranii dinastiei Han, contemporană ea singură cu toată durata Imperiului Roman. Evreii și-așa găsit locul și aici, făcind însă Chinesilor marea concesie de a lăsa să li crească o coadă cuviincioasă. Indienii așa strămutat peste un veac și jumătate religia bună și adîncă a oamenilor negri în pămîntul vecinilor galbeni. Budismul aduse traduceră din limba indiană și o ho-

tărîtoare influență a artei indiene în arhitectură, căci Buda venia împreună cu templele în care se deprimise aiurea să stea. Iustinian a trimis Chinesilor ca ambasadori călugări din Constantinopol, și peste un veac după intrarea în Împărăția închisă a cucernicilor părinți bizantini, creștinismul nestorian pătrunse din Siria, pe care de multă vreme o cunoștea Chineșii ca negustori, numind-o Ta-țin-Arabi, ajungind îndată după aceasta stăpini și în Indi, cercetără, cei d'intaiu dintre toți negustorii, porturile răsăritene ale Chinei, venind cu mărfurile Apusului la Canton și Canfù.

Tîrziu de tot sosiră Europeni, pe cînd acum Mongoli stăpîniau China. Întîiu, ei făcură negoț înțimplător; satinul nostru se numește după Zaitun, Tiuen-Şu. Așezarea negustorilor italieni în Siria și apropié de China. Marco Polo, la sfîrșitul veacului al XIII-lea, ajunse până la Curtea sfintă și dădu Europei, într'o carte vestită, cunoașterea acestor țări îndepărtate. Peste trei veacuri, deci în al XVI-lea secol, misionarii iesuiți pătrunseră, în vi-națoarea după suflete ce trebuie mintuite, până în această margine a Chinei, înălțînd biserici cu înfățișarea templelor lui Buda și ale idolilor și atîrnînd în ele icoane cu chipuri chineze: sfinti cu coadă și sfinte cu picioarele zgîrcite ca ale femeilor din Împărăția «cerească», răspîndind apoî un creștinism trecător sau interesat și cunoștinți folositoare sau bune norme de moralitate. Portugheșii din India se așezară la Macao, unde căpătară cea d'intaiu concesie de negoț. Olandeșii, cari exploatau Iaponia

în secolul al XVII-lea, nu uitară China, unde veniră cu aceleași apucături plecate și înjositoare pentru toți Europeanii. Insula Formosa a fost o posesie europeană, în care două nații colonisatoare: Olandeșii și Spaniolii se bătură pentru stăpânire între ei și cu Iaponeșii, în secolul al XVII-lea. Puterile mari europene, așezate de atâta vreme în India, se amestecară în China numai tîrziu, mai ales de pe la 1840, — în alt chip și cu alte scopuri; pentru care și Chineșii îi priviră altfel.

Nică-ună din aceste înriuriri n'a fost însă rodită și n'a putut schimba, printr'o bătaie de vînt ușoară, nemîșcarea trainică a vechiului Împăratății.

Unuia așa fost numai negustorii în cîte un punct de hotar. Arabii n'așa venit și cu legea lor, care nu să ar fi potrivit mult cu spiritul chines: mohammedanismul chines, fără putere și însemnatate și, tot aşa, fără sinceritate, n'a venit prin porturi, ci prin provinciile supuse ale Turchestanului: Tașchend și Cașgar. Budismul părea cel mai în stare să schimbe viața în China. Dar el a pătit pe acest pămînt ca și arborii chiricii, tunși, decăzuți în grădinile chinese. El a pierdut cele mai frumoase podobe ale sale. A rămas statuia lui Buda, zeul aurit cu față lată, cu ochii umflați, cu burta măiestoasă, cu mîinile odihnite pe genunchi. A rămas orînduirea templelor, unde preoții așa cîntat în genunchi nouă imnuri sfinte. Așa rămas călugării în murdare rochii sure care putrezesc pe dinși, grași, trîndavî, cu ochii roșii, cari întrebuintează o viață

întreagă ca să scoată strigătele și să facă gesturile pe care le cere ritul sfînt. Dar într'atîta se măr-ginește Budismul chines. Sufletul legii indiene era prea larg pentru ca să încapă în această țară, bine, metodic, mărunt împărțită. Mila pentru su-ferințile altuia, simțul de frăție omenească lipsesc cu totul : la Tiențin calicii mor cerșind, și nimeni nu se apropie de dînșii decît măturătorii cari-ă ieau în spinare pe cînd îi mai zgîrcește încă agonia, îi tîrăscă ca pe cini pe străzile noroioase și se gră-besc să-ă arunce pe băligar afară din oraș. Architec-tura budistă, care a dat în India, în Indochina stră-lucite clădiri, înalte, îndrăznețe, înramurite, horbo-tate, răzimate pe stilpi puternici și asigurate de un lung traiu printre veacuri, n'a dat aici nimic vrednic de însemnatate. Templele mici au păreții de vergi pe care e lipită hîrtie, coperemîntul în-cornorat, corogit se razină pe stilpii de lemn din colțuri; felinare de hîrtie sau de corn lucrat în căldura umedă până se face străvezii ca sticla, arată urîte dihăni, oglinzi, cîte un Buda săpat după tipic. Credincioșii învîrt mătăni, se lasă pe genunchi la sunetul clopoțelului, lovesc în lungi clopote de aramă, cumpără iertări de păcate, ard biletete galbene și bețișoare sfinte înaintea zeilor. În curți se dau reprezentării sfinte; ele sunt mai mult grădină publice decît orice alta: artiști ieftini fac boscării, gîcesc după cererea clientilor, dă-nțuiesc lîngă locuința dumnezeiască. Credinciosul n'are grija conștiinții sale, mustări de cuget, avîn-turi care smulg din lume și apropie de puterile

cerești. El și-a făcut datoria împlinind practica sfîntă a străbunilor, dînd zeuluĭ, oricare ar fi și oricum l-ar chema, fum de hîrtie și de bețe arse și bană mărunță, pentru el și pentru preot. Mai mult decît atîta n'are voie să-ă ceară. Față de însemnatatea covîrșitoare a Statului și de grija fie căruia pentru interesele luă, religia, în care se con topește Taoismul vechiă și Budismul nouă, are un loc de tot mic, și preotul e un umil om din popor care n'are învățătura funcționaruluă, nică bogăția negustoruluă. Chinesul trăiește cu totul pe pămînt; zeul nu-ă trebuie decît la o nevoie, la o nevoie de boală mai ales, și atunci el îl cumpără, împlinind unele formalități, sau făcînd vrăjă după datina credinții poporului: «vînt și apă».

Creștinismul și influența «dracilor» se arată în epoca mai veche încă mai slabă. Sunt de sigur mulți creștini, și găsești numărul lor socotit până la peste un milion (!), dar fiecare să creștinat pentru cîte-o nevoie și pe cît timp ține această nevoie. De la legea Apusuluă aș luat, bună-oară, Taipingii cîteva știință nelămurite despre cele trei ființe ale Treimi și obiceiul de a-și zice «frață» și «surori». De la Europeani a învățat plebea din Canton să vorbească o limbă ciudată, care samănă ca fel de alcătuire cu limba *francă* din porturile Asiei-Mici.

De pe la 1840 începe însă o eră nouă în ceia ce privește legăturile Chinei cu străinătatea.

6. China și Europa Apuseană.

India Englesilor produce opium, afionul Turcilor și Grecilor, un suc lăptos care se iea în pilule de oamenii ce vrea să capete pentru cîteva ceasuri o puternică închipuire și o simțire de mulțamire cum o are cineva numai arareori în viață. Pentru a cîștiga fericire artificială, Germanul bebere, Francesul vin, cidru, absint, Iaponesul rachiū de orez, Romînul țuică și rachiū. Chinesuluī îi trebuie opium, și, dacă e vorba pe bătie, gustul lui nu e de sigur cel mai rău. Opiul răspunde apoii firiī liniștite a acestui popor, care vrea să păzească seninătatea și în conrupția sa. Mîncătorul de opiu nu se împletește, nu strigă, nu sfarmă, nu dă cu cuțitul; visul îi iea și vorba și picioarele: el doarme. Doarme și zîmbește. Și e aşa de placut să se farmece cineva într'o astfel de viață dumnezeiască, încît cutiile de opium ale Englesilor se vindeaū cu zecile de mii pe an în China.

Dar opiu e o otravă, mai strășnică decât orice băutură alcoolică. Mintea slăbește, fața se face vînată ca a morților, ochii se stîng în cap, corpul se umflă, mînile tremură. Guvernul chines opri deci vinzarea opiuului străin. Englezii își căutără înainte de un negoț care li aducea multe milioane. Atunci un comisariu imperial sosi la Canton; el arestă pe consulul Angliei, luă cu de-a sila cutiile de opium din prăvălii și din corăbi, și înneceă 20.000 în Mare (1839).

Statul englez n'a avut nică-o dată o tragere de

inimă deosebită pentru vînzarea imorală și neumană a otrăvii, și în tratatele ce a încheiat apoi cu China el a declarat lămurit că scoate opiu dintr produsele care trebuie să se bucure de scutirile de vamă. Dar măsurile trufașe ale Chinesilor erau o mare insultă pentru cinstea Angliei, și se ceru satisfacție. Nici-unu «Fiu al Cerului» nu i se vorbise până atunci de aşa ceva. Mai mult decât Turcul, alt excomunicat al civilizației europene, Chinesul știe să trăgăneze lucrurile care nu-i plac și pe care nu le poate înlătura fățiș. El privește astfel de stăruință ca șiretenii de negustori, ca toane ale unor «draci» neastimpărați; cinstea steagului, grija demnității naționale, a prești giului, sunt noțiuni cu totul străine de dinsul, și cine le aduce înainte î se pare un șarlatan zgomotos. Atunci pentru întâia oară trebui să se alerge la mijlocul de constrîngere al armelor. O flotă se ivi înaintea portulu Canton, unde orășenii, siguri că Împăratul se îngrijește de dînși, nu se arătară de loc speriați de corăbiile cu fum, ci așteptară în liniște, ba chiar cu o mare curiositate, ce o să se întâiple. Englesii se suiră mai sus, până la gura rîului Langtechiang, și aici luară insula Chu-san (1840). Cantonul, plin de negustori bogați, plăti 28.000.000 ca preț de răscumpărare în anul 1841. Neajungindu-se la vre-o înțelegere, căci Chinesii se făceau într'una a nu înțelege, se cuceriră localitățile Amoy și Ning-po, pe Mare, între gurile Sichiangu lui și Langtechiangu lui, în provincia cea mare a celor două Chianguri.

A treia expediție fu hotărîtoare și plecă în sfîrșit cerbicea dîrză a omuluș galben, arătîndu-i că «barbarii» nu se lasă nici-o dată în «îndărătnicia» lor. Pe latul rîu Lang se suiră două corăbi mari, opt corăbi de războiu, 12 vapoare și cîteva îmbarcații mai mici. De la Șangaș, în gură, până la marele oraș al Nanchingului, toată țara de lîngă rîu căzu în mîna năvălitorilor, pe cari locuitorii, cari nu înțelegeau nimic din rostul războaielor, nu se puteau sătura să-i vadă, oprind priveliștea asupra orașelor cu înnalte clădiri și largi poduri arcuite prin mulțimile lor negre. Se tăie legătura pe apă cu Pechingul, se opri sosirea luntrilor cu hrană care veniau de la Miazăzi prin canalul ce străbate în lung China până la Ning-po. Frica de foamete învinse mîndria. Se încheie deci tratatul de la Nanching, din 29 August 1842, prin care «împărația din mijloc» îngăduia «barbarilor» -- pe cari și despăgubia -- să vie în porturile cucerite în cursul celor trei primblări militare și, afară de dinsele, în Fuciù-fù, aproape în fața insulei Formosa. Peste doi ani, Franța, care, ca orice Putere europeană, avea dreptul să întrebuițeze porturile deschise prin tratatul de la Nanching, trimese un diplomat care aduse tratatul din Whampoa (24 Octombrie 1844). Guizot, care conducea pe atunci politica francesă, crezuse că demnitatea cere ca Franța să nu se folosească de drepturile pe care i le-ar fi dat altul; ca să se înțeleagă mai bine că ea are o politică deosebită în Extremul Orient, se mai cerură și cîteva porunci împărațestii în favoarea misionarilor

catolici. China se învoi și la aceasta, dar peste cîțiva ani de zile se văzu că toate aceste îndatoriri fusese privite de Chinesi numai ca venind din partea guvernului local și fără nici-o întârrire sau garanție de la Peching.

Nu mult mai tîrziu, supt Împăratul I-Cing, care urmase lui Tao-Cvang, o corabie cu steag engles fu înnechată de Chinesi. Iarăși se făcură reclamații și ele nu fură lăsate să ajungă până la Peching, închis oricărui sol «barbar». Guvernatorul din Canton, Ieh, care-l luase de la Taipingi, nu voi să mulțumească pe Englesi întru nimic și nu ținu samă de un tratat care se iscălise de așa de puțină vreme. Englesi puseră un termin, amenințînd că vor bombardă Cantonul (1857), ale căruia forturi fusese luate. Nimeni nu se mișcă la această veste. Se văzură Chinesi rupînd distras afișele în care se anunța apropiata bombardare. Ieh puse capetele Englezilor la preț, crezînd că va atîța astfel vitejia orășenilor. Amenințarea englezescă se indeplini. Cantonul fu cucerit de Anglo-Francesi, foarte răpede, aproape fără pierderi¹: un singur ofițer căzu, și oameni cari cetiseră decretul guvernatorului se grăbiră să-î iea capul, care făcea atîția banii. Ieh fu găsit, prinși și internat într-o corabie. Populația, care se socotia la 1.500.000 de oameni, nu făcu nici-o împotrivire, ci se ascunse sau se închină înaintea Europeanilor.

¹ În două zile de luptă se pierduse din partea Englezilor 8 morți și 71 de răniți, din partea Francesilor 2 morți și 30 de răniți !

Nu numai că nu se gîndi să înlocuiască oastea fugără, dar ea se lăsa prădată de drojdia portulu, tot Chinesi de-aï lor, cari începură să jefuiască prin unghiuri. Cuceritorii trebuiră să așeze iarăși pe un mandarin în Scaun, ajutîndu-l cu soldați europeni: în acea clipă farmecul de supunere se stabili din nou, și marele oraș râmase deplin linisit și asigurat înaintea rochiei de mătasă, cusută cu balauri și a tichiuții cu nasture de cristal.

Acesta nu era și nu putea să fie un războiu, căci Statele nu se cunoștea întră dinsele și unul din ele era cu totul în neputință de a se lupta. O lună trecu după alta în așteptare, comisarii englesi și francesi, Elgin și Gros, stînd pe corăbiile de războiu. Chinesii auzise că sunt tulburări în India și ei își închipuau, îndelung-răbdătorii, că Europenii vor găsi în sfîrșit că este vreme să se întoarcă acasă. Dar ei se înșelară în cintărirea «îndărătniciei barbarilor». Aceștia porniră spre capitală, spre reședința Împăratului, spre Locul Sfint, unde sosiau neconenit știri, firește cu totul prefaçute, despre mișcările corăbiilor (1858). Drumul era îngreuiat de puțina adîncime a mării în golf și de linia de forturi de la gura rîului Peiho. Acestea aveau tunuri, 140 de toate, și steaguri fără număr se ridicau de-asupra întăriturilor. După lungi dezbatere diplomatică, se ajunse la un atac împotriva lor. Forturile, bine înțelese, nu provocaseră pe nimăn, dar Chinesii nu voră să audă de o părăsire a lor, care li se ceruse, ca și la Canton, cu termin

precis. În cîte douăzeci de minute, mica flotilă de războiuă îngropă pe luptători (ca număr, pe foarte puțini) în țarna și praful bateriilor stricate, pe cînd alții înfloriau, fugind, cîmpul deschis, cu hainele lor de mătasă de toate colorile. Se ajunse la Tiențin, pe rîul și pe drumul care duce la Peching. Nică-o încercare de a se opri «dracii», înaintea cărora căscau gura sutele de mii de oameni fără apărare; ofițerii se primblau ca în țara lor. Unul fu insultat însă; i se rătăci cînele și i se pierdu pălăria. Atunci o grupă de soldați englesi plecă asupra orașului, încunjurat, ca toate celelalte, cu strășnice ziduri. O poartă uriașă stătea înaintea năvălitorilor; o mulțime nenumărată aștepta în dosul ei. Nu era încă pe atunci vremea cartușelor de dinamită, care deschid ușile, porțile ferecate. Cîțiva oameni se suiră pe zid, și toată gloata chinezescă fugi. În locul unde ofițerul fusese primit cu huiduieli și pietre, se găsiră cîțiva oameni cu coada pleoștită, cari întindeau pălăria pierdută, ca un trofeu pe care ești silit să-l dai îndărătat. Se strigă în tot orașul că nu e bine să insulti un Englez, — și se făcu de aici înainte o liniște...

Peste cîteva zile, la 26 Iunie 1858, cei doi comisari imperiali zugrăviau cu penelele lor muiate în tuș iscălituri chinezesti supt noul tratat, de la Tiențin. În cele vre-o cincizeci de articole, se prevedea deschiderea de porturi nouă: Niu-Ciú, Tang-Ciú, Tai-Van în Formosa, Cio-Ciáu (Svatov) și Chiung-Ciáu în insula Hainan, și se permitea unor ambasadori să stea la Peching chiar. Se ceru și

se căpătă, data aceasta, recunoașterea împărătească, în forma unui rescript către comisarii chineși. Statele-Unite și Rusia, care, fără să se lupte, luară parte la negocieră, se împărtășiră de aceleași drepturi. Rusia trimesese pe contele Putiatin: cum vom vedea în alt capitol, deschiderea porturilor n'avea pentru dinsa mai nici-o însemnatate.

Atîta nu era de ajuns. Îndată începu al treilea războiu, dus și acesta pentru nevoile tuturor negustorilor din Europa și ale tuturor celor ce se împărtășesc în mișcarea industrială, de Anglia Reginei Victoria și de noua Franță împărătească a lui Napoleon al III-lea.

În anul următor după tratatul de la Tiențin, Trimeșii extraordinari, Bruce, Bourboulon și Ward, veniau la gura lui Peiho pentru ratificare. China se făcuse a uita ce făgăduise cu cîteva luni în urmă. Ea nu înțelegea bine ce e o ratificare. Aceasta i se va fi părut încă una din obrăzniciile «dracilor Apusului», și dregătorii Împăratului, desperați că nu pot să «spargă prostia barbarilor», se vor fi tînguit iarăși că aŭ a face cu niște «oameni aşa de puțin civilisați, aşa de puțin în curent cu *stilul*, cu felul cuviincios de a vorbi». Forturile de la Peiho erau iarăși armate, și din ele se trase asupra corăbiilor aliate.

Se ceru satisfacție: Napoleon, după războiul Crimeii, după campania din Italia, era deprins să se înfățișeze cel d'intăiu în Europa. El oferi Englezilor să se răzbune în comun și trimese cu ge-

neralul Cousin-Montauban o frumoasă armată de vre-o 15.000 de oameni, care plecă la sfîrșitul anului 1859. Elgin și Gros se suiră iarăși pe corăbiile, pentru a pecetlui în clipa biruinții nouă, pacăea pe care ei o adusese la capăt după biruința cea d'intăiu. Expediția avu un curs sălbatec, care nu face cinste Europei. Debarcați în Iunie 1860, Europenii prădără strășnic; une ori Chinesii trebuiră să-și ucidă femeile sau să le arunce în fintini ca să le scape de necinste. Poate că în Europa și ei ar fi făcut aşa, dar locuitorii Europei veniau în numele unor principii superioare de ordine și de morală. În August căzură forturile aproape tot aşa de ușor ca și întăiașii dată; se pierdură numai 100 de oameni! Din nou, Tien-ținul fu ocupat, dar acum oastea aliată, foarte puternică, putu să încerce ceia ce nu îndrăznise în rîndul trecut trupele din cele cîteva corăbiile: ea merse asupra Pechingulu.

Un principe din familia imperială—ne mai auzită cinste!—veni cu propunerî de pace care nu însemnau nimic. O mare armată se strînse pentru apărarea Capitalei, a inimii Împărației. Erau 15.000 de călări și 20.000 de pedeștri. Aliatiile își dădură osteneala de a lua măsurî strategice. Singură garda Cerescului Împărat stătu pe loc și se lăsa strivită,—frumoși soldați cu rochia galbenă—coloarea sfîntă—tivită cu negru. În două ceasuri din ceîlalți nu se mai vedea nică unul: toți fugiseră. Pierderile Franco-Englesilor erau de 6 oameni uciși și 34 răniți.

Pechingul fu găsit fără apărători ca și Tien-ținul. Chinesii dovediau și acum că ei nu se apără decât de departe. Împăratul fugise la Palatul de vară, departe cîteva mile de reședință. Aliații porfiră într'acolo, hotărîți să nu se mai lase purtați cu vorba, să încheie cu orice preț o pace trainică. O garnisoană de *doisprezece* oameni, cu arce și puști vechi, greoaie, apăra cele mai mari bogății ale Chinei, stînd înaintea porții păzite de doi mari leii de bronz, așezați la trei metri de sol pe pie destalele de marmură albă. Paznicii fugiră în clipă.

Dușmanii pătrunseră prin scara de marmură ce ducea la sala tronului. Ei n'avuse de loc pierderi; numai cîțiva ofițeri și soldați fuseseră opriți mișelește, despoiați, necinstiti și chinuiți. Totuși admirabilul palat fu jefuit ca după o mare luptă învierșunată, cînd nimeni nu mai poate stăpini sufletele înfierbințate, setoase de răzbunare. Se luară cadelnițe de smalt, paravane de mătasă cu splendide cusături, vase de smalt și de bronz, lucruri de lac fără păreche de gingașe, albumuri de mătasă, arme vechi, cupe, cutii, idoli, pietre scumpe de mărimi neobișnuite, grămădite în cursul a zeci de veacuri în mina împăraților din atîtea dinastiei, — căci până atunci nimeni nu prădase palatele împăratești din Peching. Era atîta bogăție acolo, încît fiecare soldat de rînd, vînzînd pe nimic lucruri neprețuite, ajunse totuși să aibă o sută de lei. Apoi palatul fu aprins și se mistui în flacări.

Pacea din Peching, la 24-25 Octombrie 1860,

întăria pe aceia din Tiențin și prevedea o despăgubire de 8.000.000 de taeli (1 tael = aproape 7 lei). Îndată Rușii încheie și ei, prin Ignatiev, cunoscutul general și agitator panslavist, un tratat, negociat cu un principă imperial, care, pe lîngă drepturi de comerț, întărește și o întindere a granicii siberiane.

În anul următor muria Tânărul Împărat, pe cind răscoala Taipingilor ținea încă provinciile de lîngă Iangtzechiang și împiedeca legătura visată între Șangai, de la gura rîului, și Indiă, prin pus-țiul și munții Tibetului, unde se află acum (1904) o misiune engleză înarmată, în iarna platourilor înalte. Francesii se așează în Cochinchina, smulsă de la regatul vasal, al Anamului, precum, încă după tratatul din Nanching, Englezii se află la Hongcong, din care în cea mai scurtă vreme se făcu unul din cele mai frumoase orașe ale Răsăritului.

Numai după multă muncă și cu ajutorul Europeanilor, cari aveau de apărat acum în porturi contoarele și conaționalii lor, se ajunse la dezrădăcinarea Taipingilor și la întoarcerea întregei Împărații în mînile legiuite.

În lunga perioadă de treizeci de ani care se întinde de la sfârșimarea Taipingilor până la marea infrângere a Chinei de Japonezi în 1894, provinciile pierdute departe în lăuntru nu fură atinse fără îndoială de spiritul european. Între India și țările Iangtzechiangului era Tibetul, stăpinit de preoții săi budisti, ce nu voiau până mai dăunăzăi

să audă de nimeni; în Apus, șesul pustiu rămînea un zăgaz împotriva valurilor culturii nouă din Europa. În porturi urmă însă munca alătură a Chinesilor cu Europeanii, fără ca din aceste legături de negoț să izvorească și o înțelegere a sufletelor, care rămîneau încă prea deosebite unele de altele. Dar în Peching încă din 1861 se aşezaseră ambasadorii, al căror număr se înmulți pe urmă prin adăugirea ambasadoruluи italian, a celuи austriac și a celuи german. Descoperirile tehnice contemporane pătrunseră în Capitala celuи mai civilisat și mai mare din Statele înnapoiate. China stabili și ea ambasade în cîteva capitale ale lumii, și oamenii cari trăiră ani de zile în Londra sau în Paris se întoarseră măcar cu o cunoștință mai întinsă a aspectului material al lumii de astăzi, cu capacitatea de a prețui puterea ce resultă din această tînără civilisație care robește așa de puternic natura. Un mandarin foarte ager, Li-Hung-Ciang, avu gîndul nou și cutezător de a preface China în formele ei, dîndu-i aceleași mijloace de a stăpîni pe care le aă rivalii, calificați atîta vreme de «draci ai Apusuluи». Bătrînul dregețor cu ochelari și bărbuța de capră străbătu Europa ca să învețe, — precum făcuse odată Petru cel-Mare; el avu astfel mulțamirea de a vedea pe Bismarck cu care a fost comparat, dar a căruи izbîndă n'a avut-o.

Împrejurările făcute din el cel d'intaiu om al terii sale. China suferia pierderi necontenit. Grămadîti în Cochinchina, la gura Cambogeluи, Fran-

cesii căutați pentru această posesiune a lor un drum interior către Marea Chinei. El încercără a merge prin Camboge și de la izvoarele lui prin Langtechiang, pe care Englesii merseră mai dinainte spre Tibet. Dar era un incunjur uriaș. Atunci se găsi legătura aproape de-a dreptul, între obîrșia Cambogelui și aceia a rîului Song-Hoi (Song-Kai) care udă cetatea Hanoi și se varsă în acel golf al Tonchingulu (Tonchin), dincolo de care stă marea insulă Hainan. Cetatea era a Chinei, dar un călător frances fără misiune și fără răspundere o luă cu asalt în 1873, pregătind astfel intemeierea unei a doua posesiuni a Franței în Indochina.

În zădar încercără Chinesii să scape de această primejdioasă vecinătate. El intrară în legătură cu regele vasal din Anam și puseră în mișcare pe ascuns bande, ca acelea ce se întrebunțează de Bulgarie în Macedonia. Obiceiul e vechi în practica războinică a Împărației din Mijloc: și în afacerile de la Canton Împăratul ridicase prin chemări tăinuite «Vitejii» (yong), pentru isprăvile căroră și spăla firește minile, chiar după ce se prinseră cele mai limpezi probe de uneltire. Noi luptători nerecunoscuți se chamau Steagurile Negre, ca Bandele Negre din Italia veaculu al XVI-lea. Ele nu fură zdrobite decât în 1884. Atunci China încheie un nou tratat din Tienjin. Franța avea protecția, nu numai asupra Tonchinului, ci asupra Anamului întreg.

Dar trupele franceze fură oprite în calea lor

prin Tonchin de ostași împărătești. Se deschise deci un războiu franco-chines, cel de-al treilea, mărgenit în Tonchinul însuși sau în părțile Formosei pe care Francesii, care bombardau, în 1884, și portul Fu-ceu, pe continent, în față, de-asupra Hongcongului engles, ar fi luat-o bucuros. Fără aceasta, se ajunse la pace, care nu schimbă nimic. Formosa era păstrată Iaponesilor, cari o cercaseră în 1874.

Aceștia erau pentru Chinesi un popor desprețuit, fiindcă erau puțini, fiindcă împrumutaseră pe de-a'ntregul cultura chinesă, fiindcă erau aşa de măruntei încit abia se infățișau ca oameni puterniciul Chines, fiindcă vioiciunea lor trebuia să pară acestuia o înjosire a demnității omenești. Ei au ziseră că «fii de maimuță» din Nipon, potrivit cu firea lor de a imita, se ieau acum după «draci Apusului». Dar aceasta nu-i ridică în considerația Chinesilor.

Încă de prin 1875 Iaponesii silesc însă pe Chinesi să li deschidă porturile Coreii, unde Chinesii înțelegeau să-și păstreze toate drepturile de suzeranitate. Ei capătă și dreptul de a trimite în capitala acestei țări nesigure un ambasador și soldații cari să-l apere de mișcările de stradă pe care le înnalță din praful fără voință al locuitorilor vîntul ce suflă din sus sau din jos, de la Răsărit sau de la Apus. De acolo ei se tot întinseră cîstigînd oamenii și intemeind noua stare a lucrurilor printr'un ajutor pe care nu-l dădeau fără anumite gîn-

dură asupra viitorului. La 1884 se zice că Iaponeșii ar fi voit să pescuiască în tulburarea unei răscoale pe care tot ești ar fi atâtat-o. Dar fură învinși, măcelăriți sau puși pe fugă.

Aceștia nu erau însă dintre fugarii ce nu se mai întorc. Tratatul din 1885 cu China li recunoșcu privilegiul de a ține și ei trupe în Corea, cind și cât ar fi nevoie. Chinesii căutără totuși, peste nouă ani, să ocupe provincia lor cu o întreagă oștire, fără a întreba pe tovarăș.

Astfel în 1894 Iaponeșii primesc războiul pentru Corea, Împărația Dimineții, pe care o voiau. Iarăși se publică de Chinesi un tarif al trofeelor omenești: atâta pentru un cap, atâta pentru o mână, și aşa mai departe cu anatomia. Flota chinesă dispără supt tunurile amiralului iapones Ito. O armată de 50.000 de oameni bate pe Chinesi în felul lesnicios pe care-l știm acum (în lupta de la 18 Novembre, la care ieau parte 3.000 de Chinesi, cu tunuri, Iaponeșii pierd 14 morți și 40 de răniți), la Asan, străbate Corea, ieau Pen-Iang. Alta, supt mareșalul Oiama, pătrunde în Manciuria și ocupă Chinciu, Taliens-Van și Port-Arthur, o nouă creațiune engleză; prin Wei-hai-Wei ea merge spre Peching. Iarăși venia punctul dincolo de care China nu lăsase decât o singură dată să meargă lucrurile și plătise aceasta cu prădarea Palatului de vară.

Trebuia să se facă pacea. Europa se amestecă, și Iaponia, care părăsi porturile ce ciștigase, stricând tratatul din Simonoseki (Shimonosheki), căpătă numai Formosa, insulele Pescadores de lîngă

dinsa și o mare despăgubire de războiu. Soarta Coreiilor era amînată.

Li-Hung-Ciang negociașe tratatul. El ajunse astfel în vederea tuturora. Tânărul Împărat Cuang-Su, un Chines tot așa de neobișnuit ca și bătrînul mandarin, se încredință și el că numai cu mijloacele strămoșilor nu se poate da lupta pentru păstrarea moștenirii lor. Dacă acei păcătoși de «fiu de maimuță» putuse face lucruri mari, folosindu-se de cultura «dracilor Apusulu», ce-ar fi dacă ar pune mâna pe această unealtă nemărgenita, glorioasa Chină însăși? Astfel Cuang-su din dinastia Ting, ajunse progresist. Li-Hung-Ciang, sfetnicul cel bun, fu numit vice-rege în Pecili, amiral, tutor al principelui imperial, supra-intendent al comer-ciului, înalt comisar al armatei.

Dar spiritul vechiului național se trezi. Asemenea încercări erau o profanație: vechia clădire de patru mii de ani se zgudui, pîrind sinistru, într'un cutremur de mînie.

Văduva înaintașulu lui Cuang-Su, femeia încă tânără, foarte deșteaptă, meșteră în intrigî și cu mulți aderenți, și aliatul ei principale Tuan se puseră în fruntea mișcării de împotrivire. Ca și în 1850, în 1870 și în 1880, dar acum în toată țara, circulară scrisori tainice îndemnînd la răs-coala împotriva străinilor, cari umblă să schimbe rostul cel bun al lucrurilor prin ideile lor ticăloase, cari se ceartă la Tung-li-iamen, bioul oficios (dar nu oficial) întemeiat în 1861 pentru ca să li

asculte cererile neconitenite de căi ferate și porturi prin care se poate stăpini și exploata o țară. Chinesii au o mare aplecare spre intemeierea de societăți ascunse, care conspiră și uneltesc. De odată se iviră în toate părțile bande, care purtau scrise pe piept cuvinte ce lămuriau ținta lor. Ele-și luară nume deosebite, dar li-a rămas acela de luptători cu pumnul, *boxers*, cum zic Englezi.

Boxerii urmăriau așezămintele străinilor, bisericile, școlile, le prădau și ucideau cu o poftă sălbatică pe creștin. Guvernul se făcea că nu-i poate stăpini, și, cind se gîndește cineva la Taiping și la isprăvile lor, poate și crede în parte. Oricum, Împăratul era nevinovat.

Multimea din Peching află că se mătură străinii de pe pămîntul sfînt al Chinei. Ea se ridică la rîndul său pentru cauza națională, pregătind vespere siciliene străinilor urgisiți. Baronul de Ketteler, ambasadorul german, fu împușcat. Legațiile toate fură strînse într'un asediul în adevăr chinezesc. Dacă ar fi fost alti dușmani, ele ar fi fost luate în cîteva ceasuri, în cîteva zile măcar. Chinesii însă zăboviră lună întregă, lăsîndu-se uciși din cind în cind, dar fără să plece. Mai strășnică decît ei era numai foamea (1900).

O expediție combinată, a tuturor Puterilor europene interesate în China, avu vreme să se organizeze. Trupele germane, francese, engleze, rușești, plecară răpede și sosiră la timp. Iaponesii se adăugiră la dinsele. Comanda se dădu celor mai jigniți, Germanilor, reprezentați prin bătrînul ma-

reșal Waldersee, care a murit dăunăză. Se merse drept asupra Pechingului, aproape fără să se întimpine rezistență, și Iaponiei intrară la timp să scape pe asediații.

Curtea fugise, ca și în 1860, în Manciuria. Ea nu putea fi urmărită. Mai multe expediții fură făcute împotriva boxerilor, pentru a da exemplu, precum exemple de pedeapsă se dădură și în Peching. Europenii, cam încurcați, fură bucuroși cînd Curtea se hotărî în sfîrșit să trateze. Împăratul Wilhelm primi o solie de scuse, în care un principie din familia imperială chinesă, venit anume pentru aceasta în Europa — întăiul din neamul său —, ceti o scrisoare umilă prin care se cerea iertare. De nouă cesiună nu se putea vorbi, aşa cum se înfățișau împrejurările. Dar Englezi rămaseră la Wei-Hai-Wei, închiriat în 1898, Germanii luaseră, tot în 1898, Chiao-ceu (la N. de řangai), unde apăru o clipă principalele Henric, fratele Împăratului; iar Ruși ocupară acum Manciuria și păstrară Port-Arthur, închiriat tot în 1898. Nicăunul dintre acești ocupanți și chiriași n'a plecat până astăzi.

Pentru a face pe Ruși să plece, Iaponia, care usese lăudată și îndemnată a se întoarce acasă în 1900, a început în Februarie războiul de acum.

CARTEA II

I A P O N I A

---

1. Tara și oamenii.

Dincolo de Marea Chinesă se întinde un sir de insule, care se arcuiesc către continentul ocupat de Împărăția din mijloc. De la pliscul Camciatcei rusești pornesc frânturi de stîncă sămăname în Marea rece, picături de pămînt, sterpe, înghețate o bună parte din an; acestea sunt Curilele. Ele duc la o mare insulă pătrată care se sfîrșește în cornuri ca un acoperiș de pagodă, de templu chines: e insula Ieso, foarte rău locuită până astăzi, nedesăvîrșită lucrată, cu toate colonisările venite din părți mai calde ale archipelagului. Cel mai însemnat port din această insulă, Hakodate, e de alminiterea în fața portului rusesc Vladivostoc, în care se știe că vîntul de Miazănoapte închide prin ghețuri corăbiile în cursul nesfîrșitelor lună de iarnă. Sucindu-se ca un șarpe rănit, marea insulă Hondo, temeiul Iaponiei și floarea ei, bogăția ei, merge până către sfîrșitul cîrligulu corean, de care e despărțită prin strîmtoarea Simonoseki, vestită astăzi prin tratatul chino-iapones din 1895. Hondo e Britania-Mare a acestui Regat-Unit, a acestei Anglii, care, din Răsăritul ultim al Asiei, răspunde după cuviintă Angliei din ultimul Apus al Europei.

Hondo ține ca pe un puiuș supt aripă insula Ŝicocu (Shikoku), ruptă din trupul său prin vre-o zguduitură vulcanică din timpurile uitate. Rotundă, strinsă ca un ariciu, insula Chiușu încheie grupa centrală a pământurilor întinse: ea întrece linia Coreii și se apropiie de latitudinea înfloritorului port chines sau chino-european, mai bine, Șangaï. Punte de verdeață în Oceanul cald, picură acum către Miazăzi măruntele insule Liu-chiu, o icoană mai fericită a Curilelor sterpe. Formosa, marea insulă cucerită de Iaponia în 1895, după ce o dorise atita vreme, rotunzită pe toate coastele și sfîrșită delicat prin vîrfuri blînde, se ține vădit de lanțul ostroavelor înnalte, pietroase, și nu de pămîntul, totuși destul de ridicat și el în aceste părți, al Chinei. Mai departe vin, în raza poftelor, dar nu în a stăpînirilor iaponeze, insulele malaeze, Filipinele și marile posesiuni ale Olandei: Indiile neerlandeze. Ele duc la Noua Guinee cu liniile de șopirlă, la solida Australie, la răsăritul căror zboară ca fluturi albi în văzduhul albastru ostrovele fără număr ale «continentului insular», ale Polinesiei, împărțită între toate neamurile.

Iaponia e socotită în Asia, dar poate fără dreptate. Ce vechi povestiau de marele continent Atlantis care a fost odată între Europa și America și a dat numele său Oceanului ce l-a înghițit, Oceanul Atlantic. Pacificul, Oceanul cel mare, cea mai puternică din mările lumii, nu și-a nimicit încă Atlantida. El bate cu valuri adese ori furioase

țermurile de criță ale insulelor stîncoase și lucrează neprecurmat la un viitor de care ne despart multe milioane de ani, și în care într'adevăr o Mare pașnică se va întinde între Asia și America. Până atunci însă, de la Curile la insulele de la sudul Australiei, e sămănată în nesfîrșite insule o parte mijlocie a lumii, mai apropiată de lumea veche a Asiei, pe cînd numai scăpărături de pămînt, ca un praf de stele, arată drumul spre lumea, tot așa de veche pentru dinsa, dar nouă pentru noi și pentru locuitorii ei de astăzi, veniți dintre noi, — America.

Toate aceste insule sunt muntoase, vulcanice : cu atît mai mult cu cît se are mai mult în vedere Nordul. Australia are cîmpii întinse pentru turme nenumărate. În Iaponia lipsesc șesurile liniștite și roditoare, pămînturile băltoase, ondulațiile pădurilor întinse. Ea are văi înguste, drumuri care se înnalță și se coboară, coaste care se întortochiază chinuite, între oasele muntelui. Totul e frînt, spîrcuit, sicut, fărămițit, fiindcă astfel e voința munte-lui. El stăpînește prin piatra luă care taie vederea pretutindeni, prin focul care-i arde în măruntaie și se întețește zguduind pămîntul în cutremure care sunt fenomenul cel mai obișnuit, groaza de toate zilele în care trăiește o generație după alta, îngropîndu-și morții și înălțîndu-și din nou căsuțele. Marele Împărat veșnic e aici Fusi-İama, vulcanul cu cununa albă, care chiamă de departe pe călători spre Împărația lui gingașă. Iaponia se su-

pune toanelor lui și e mîndră de dînsul: în orice operă de poesie, în orice tabloύ sau schită va apărea, însemnat din cîteva trăsături de penel sau din cîteva versuri, mărețul Fugi, zeul cel frumos și rău.

Tara aceasta a ieșit, aşa de fin sculptată cum este, juvaier al lumilor răsăritene, din lupta celor doi uriași, oceanul apelor și munți de foc. Ei au croit și horbotat pămîntul; ei hotăresc sufletele oamenilor. Muntele zguduie și împarte; Oceanul a despărțit boabele din șiragul insulelor, și văzduhul care hrănește gîndul și simțirea locuitorilor e al lui: un aier limpede, care dezvăluie și aprinde toate colorile, care ascuțește toate contururile, care facă pe oameni vioi, ageri, nervosi, neastîmpărați, chiar în mijlocul căldurilor din latitudinea mijlocie a Asiei toropitoare. El pregătește pentru cele două ținte mari ale neamului iapones, odinioară ca și astăzi: lupta și arta.

Chinesul nu e omul țeriilor sale. Această țară însăși e prea întinsă ca să aibă o singură înfățișare. În Nord se vinează urși, în Sud se călătoresc cu cămile și elefanți. China nică nu e o țară, e o lume. Asupra locuitorilor ei ea a înrûrit numai prin isolarea în care s'a găsit închisă întreagă. Dacă nu s'a întărit mai mult conștiința de provincie — totuși în rescripte împăratestri prielnice Europeanilor străini au fost asămănați cu «docuitori din altă provincie», — aceasta se datorește puterii

neasămăname a Statului și unei filosofii politice unitare, imperialiste, care a ajuns o religie.

Iaponesul însă e un produs al Iaponiei.

El nu vine dintr-o singură rasă, și această rasă nu se cunoaște bine. Odată Nordul era locuit numai de *Ainos*, o rasă care se duce, fiind mărgenită astăzi la mai puțin de 20.000 de oameni: oameni mărunți ca Eschimoși, negri la față, cu nasul cîrn, strivit, cu o bogătie de păr care-i aproape mai mult de dobitoacele bine blânite ale pămînturilor reci. *Ainos*-ii s'aș dovedit totdeauna refractari față de orice civilizație, și în acel *Far-Nord* al lor care corespunde cu *Far-Westul* american, ei sănt grămaditi, ca Pieile Roșii pe continentul noști, într'un parc de agonie, ca un animal rar și ciudat care nu mai poate trăi neocrotit prin măsură deosebite, în interesul științei.

În insulele iaponeze aș trebuit să fie Malaesi, din acea rasă fină, delicată, ageră, care e răspîndită în toate insulele mijlocii ale Mării celei mari, și formează basa locuitorilor din insulele Sondașău, ca Tagali, din Insulele Filipine. Malaesi sănt viteji, cum a dovedit lupta unui Aguinaldo împotriva Spaniei și a Statelor-Unite, tiranii străinii ai patriei Filipine. Ei aș multă mlădiere în spirit și multă poesie în inimă. Multatuli, marele cugetător olandez, întrebuițat o bucată de vreme în administrația Sondelor, să intors plin de milă și iubire pentru acești supuși nenorociți ai poporului său, plin de admiratie pentru îndărătnicia cu care ei se luptă de atîta vreme pentru ce li se pare că e

dreptatea; și el a cîntat în limba simplă a Bibliei idila curată, de muncă, credință și jertfă a țera-nuluĭ malaes, în legenda Adindei.

Tagaliĭ, Malaesiĭ cari află de puterea și izbin-dele Iaponiei se bucură în tăcere. Nu numai pentru că veciniĭ lor din Miazănoapte răzbună cinstea Asiei și par a pregăti reabilitarea și deci dezrobirea ei. Ceva ca un simț de înrudire tremură în sufletele lor.

Căci rasa galbenă nu se înfățișează curată în Iaponesi. Alături cu Chinesii, cari vin în porturile Iaponiei cu negoțul lor străvechiu, sau la cari vin Iaponesii ca profesorii, destul de puțin ascultați și înțeleși, de civilizație nouă, locuitorii de astăzi ai archipelagului Nipon apar altfel și ca trup. Sunt mici până într'atita, încit, cel puțin în coștumul european, ei ni par niște pitici ciudați, oaspeți ai unui Liliput adevărat. Mișcările lor, cu toată stăpînirea la care le supun, aŭ ceva șerpuitor, felin, care nu samănă de loc cu gravitatea, cu demnitatea de plumb a Chinesulu: «fii de maimuță» par că vreau să se răpeadă, să se destindă, să se cătăre, să se joace cochet. Fața nu e galbenă; la unii ea apare mai mult întunecată, apropiindu-se de arămiu: un păhăruț de băutură alcoolică tare, din care beau Europeanii fără să se simtă nică-o schimbare pe față, și face cărămizi ca nisce Malaesi. Copiii, femeile tinere sunt rumeni în obrajii, albi pe frunte, pe gât. Pe lîngă teste fugare și umeri ai obrazului ieșiți în afară, se văd frunți mai drepte, fețe care par numai busnate. Nasurile mărunțele

nu sănt strivite, ci urmează o linie aproape curată. Cutare călător cu mult spirit de observație și-a putut aminti, văzind tipurile strinse la un loc de o ședință a Parlamentului iapones, de cunoscute din țara sa, din Franța. Ochiile abia despicați, foarte negri, părul deosebit de întunecat și de strălucitor, pe care femeile îl mai și strâng în cocuri și-l ung cu unsori vegetale, așa încât să pară o singură suprafață de lac negru, apropie mai mult de Chinesi; dar asemenea ochii ascunși, cu pleoapele umflate și aŭ și Malaesi. Făcând parte din rasa galbenă mai mult decât din oricare alta, ei sănt departe de unitatea de rasă a Chinesilor, cari nu recunosc frăția de sînge cu acest omuleț desprețuit.

2. Cîrmuirea și cultura.

Nici dezvoltarea istorică a Iaponesilor n'a putut să facă concurență naturii în formarea sufletelor.

Ei n'aŭ avut până dăunăzări un Stat bine organizat, fiind întru aceasta antipodul politic al Chinesilor: ei s'aŭ încălțat cu formele politice, pe cind Chinesii aŭ prefăcut, ca și femeile lor în modă, piciorul după încălțămîntea care li se părea frumoasă.

Și ei n'aŭ avut nică odată o civilizație a lor și întreagă, care să se poată pune cît de puțin alături cu vechea, marea și completa civilizație chinesă.

Acestea sint puncte de vedere care trebuie dezvoltate, pentru a se intelege avintul nou al acestui popor si piedecile ce intimpină, usurința prefacerii după Europeani și părțile slabe (astăzi și poate zeci de ani încă) ale acestei prefaceri.

Chinesii au cronici multe și întinse, cîte nu le mai poate ceti nimeni. Dar în ele, dacă se păstrează cu sfîrșenie isprăvile tuturor «Fiilor Cerului», nu se spune și în ce chip s'a ivit cea dințăiu făptură dumnezeiască trimeasă pentru a cîrmui pe cei dințăiu dintre oameni. Literatura istorică a Iaponesilor (a căror cultură e nouă de tot pe lîngă a Chinesilor, neavînd nicăi măcar două mii de ani!) e mult mai săracă și mai puțin precisă. Din ea se poate afla numai, ca punct de plecare a tuturor celor ce s'a u întîmplat pe urmă, că la anul 660 înainte de Hristos a început a stăpini fiul zeiții Soarelui, cel dințăiu suveran al lor și străbunul, prințul sir de adopție, al Maiestății Sale Muțu-Hito, Împăratul de astăzi al Iaponiei.

Acest Suveran coborît pe pămînt prin raze și urmașii săi s'a numit *mikado*, ceia ce înseamnă «Înnalta Poartă»; la Turci «Înnalta Poartă» e guvernul întreg, la Iaponesi, Suveranul însuși. Sirul de Mikado s'a desfășurat de-a lungul veacurilor, oameni întelepți, drepti, sfinți. Ca să se înteleagă ce infățișează ei pentru poporul lor, să ni închipuim că întreaga Creștinătate ar asculta de un Papă-Împărat, care să fie ținut că se co-

boară, fie și prin adoptie, din Hristos, fiul lui Dumnezeu, venit între oameni și prefăcut pentru totdeauna în om.

Împăratul Chinei e, ca și Țarul, ca și vechii Cesari ai Romei, un *pontifex maximus*, marele preot, căpetenia religiei naționale. Mikado e mai mult decât atâtă: el urmează să fie—pentru credincioși, cari erau acum cincizeci de ani toată lumea—Zeul-om. Persoana lui face parte din religia veche a țerii, care se chiamă şintoismul. În ea, ca și în cea mai veche religie chinesă, își are locul toată natura iubită, infățișată prin idoli—Kami—, bărbați și femei, săpați din lemn și din piatră și ascunși odinioară privirilor prin scumpe perdele de mătăsă în fundul templelor. Închinarea ce li se aducea, erau daruri de flori, de poame, de pești, de cărnuri, ținerea dobitoacelor sfinte,— ca porumbei albi,— lupte, reprezentării de teatru. Erau și idoli-dobitoace, ca acea vulpe-zeu care se rîndește din toate colțurile, din toate podoabele, din toate tufișele templelor şintoiste. Afară de acest fetișism grosolan, Iaponesul nu simția niciodată nevoie religioasă. Pentru sufletele străbunilor—al căror neam niciodată nu trebuia să se stingă—se bătea în părete la cei săraci un cuiu și se anina o cutiuță, ca un mic altar al lor.

Iar cultura acelor veacuri de la început trebuie să fi fost foarte simplă. Cîntecile în limba simplă a vechimii iaponese, cîntecile cu un ritm deosebit, care să păstrat și până astăzi. Căsuțe foarte subrede, din frumosul lemn rășinos al muntelui,

bine cioplit, minunat lustruit, prins cu îngrijire la toate încheieturile : coperemîntul de țigle sau de paie, ca la țeraniă noștri, e prea greu pentru o asemenea împrejmuire de nimic : el se razimă pe cei patru stilpi mai puternici din colțuri. Totdeauna o grădiniță în față, căci Iaponesul are patima florilor și el serbează în seninul lui cult natural o serbătoare a florilor, o serbătoare a crisantemelor. Acea a douăsprezecea parte din pămîntul iapones care se poate lucra, e îngrijită cu iubire ca să dea orez sau grînele noastre; copacilor li se cer fructe. Pămîntul e tot al Soarelui, deci al lui Mikado, căruia i se dă dijmă. Familia e foarte strînsă și multămită cu mijloacele ei puține: copiii sunt bucuria casei, și în legende cea mai hotărîtoare doavadă că cineva a ajuns un stricat, e cînd își batjocorește nevasta, copiii și-i dă afară din casă. În insulele mai mici, în ținuturile insulelor mari s-au format clanuri ca acele scoțiene din evul mediu: ele ascultă de puternici cari se chiamă *daimio-i*, și sunt încunjurăți de luptători: *samurai*. Luptele între dinșii sunt foarte obișnuite, și dau gust vietii. Moartea e desprețuită, și omul liber, omul nobil își bate joc de dînsa, deschizîndu-și burta cu o înțepătură de cuțit, înaintea martirilor: *Hara-Kiri*.

Joncele Chinesilor nu merg departe pe Marea periculoasă, dar ele trebuie să fi pătruns de vreme în porturile multe ale dințatei coaste iaponeze. Oamenii galbeni mari fură primiți cu respect în țara

micilor oameni galbeni. Iaponesii prețuiră îndată comoara de învățatură practică, de înțelepciune teoretică, de bună orinduială în Stat, pe care o aduceau călătorii din Apus. Cu însușirea lor de cameleonii, de a se schimba în clipă, cum li vine mai bine, ei se prefăcură, făcîndu-se Chinesi, în modă, în organisare, în învățatură.

De la greoi dascăli, ageri ucenici luară scrisul, cu cele 5.000 de caractere curente, pe care le-aு păstrat până astăzi, povară strivitoare pentru mintea copiilor, piedecă puternică pentru cetire, pentru tipar, pentru luminarea mulțimilor. De la dînși luară o sumă de cuvinte alese pentru literatură, de cuvinte fine pentru con vorbirea claselor de sus, de cuvinte înalte pentru abstracțiile gîndului: ei făcură astfel ceia ce popoarele europene au făcut cu limba latină, Arabii cu limba persană, Turci cu limba arabă. De la Chinesi luară Iaponesii o literatură clasică, gata făcută, aşa de întreagă și de bogată, încit, din partea lor, ei nu-și mai simtiră nevoia de a scrie: e ca și cum națiunile Europei evoluи mediu și timpurilor nouă s'ar fi oprit la literatura clasică a Romanilor, pe cînd poporul s'ar fi mulțămit cu cîntece și povești într'o limbă încă săracă și necioplită. De la dînși veni mătasa, lucrul bronzulu, săparea lemnulu, la care însă Iaponesii, cu ochi veșnic asupra minunatei lor naturi, adau seră și cîte ceva nou, într'o epocă următoare mai ales. De la dînși se imită meșteșugul de a înfrumuseța o țară ca o grădină, de a tăia cărări șerpuitoare care dezvăluiesc la fiecare pas o

nouă frumuseță, apropiată saū depărtată, de a închide vederea cu liniile gingășe ale unuī mărunt templu de podoabă, de a potrivi toate pentru cea mai mare mulțămire a ochiului omenesc: țara lor era mai frumoasă decit a maieștrilor, și eī izbutiră astfel mai bine; datina lor era cea mai desăvîrșită curațenie — ca a Olandesilor în Europa —, și eī învinseră și prin aceasta în găteala țermurilor și munților pe Chinesi, cei mai murdarî dintre oameni.

În ceia ce privește Statul, se împărțiră mai cu socoteală provinciile, se înmulțiră și se clasară dregătoriile, se înființă obiceiul examenului pentru funcționarii erudiți, care, supt o altă formă, se păstrează și astăzi; se despărții viața civilă de cea militară. Cînd Confucius dădu un spirit filosofic vechii clădiri chinese, învățătura lui ajunse și în Iaponia norma de îndreptare în cîrmuire.

Iaponesii se ținură necontenti în curent cu progresele Chinei, luîndu-le unul după altul și adăugîndu-le la imitațiile mai vechi.

Astfel și eī primiră Budismul, aşa cum îl înțeleseră și-l prefăcuseră Chinesii. Nefind aici un zeu al Nemărgenitului, al Bunătății, al Milii, Buda nu tulburâ pe nici-unul dintre vechii idoli shintoisti, la intrarea lui: monștri cu cușitele în mînă, vulpile rînjite îi făcură loc lîngă dinșii, în fața vechilor oglinzi — oglinzi de metal — rugenite de vreme; lumina felinarelor de hîrtie colorată sau corn străveziu se răsfrînse și asupra străinului venit din China, unde se schimbase de haine: și el

fu chemat de credincioșii prin bătaia în dungă a clopotului de aramă, și lui i se bătu din palme, și lui i se arseră hîrtiuțe și bețișoare sfinte, și pentru dînsul se cîntară imnuri de preoții zimbitorî în rochiî strălucitoare de mătăsă, și în jurul lui zbură-tăciră, pîngărindu-î chipul, porumbei albi, și pentru el se lovi în gonguri, se aruncară gologani în cutii și în mîna slujbașilor templului, și pentru el se stătu în genunchi, fără rugăciune, pe care Chinesii nu au cunoscut-o nică odată. Si aici se ridică temple cu o nouă înfrumusețare, obișnuită supt alte ceruri, și arta folosi pe urma suirii în Scaun a celuî mai nou dintre zei.

Nică aici însă gîndul nu se înnăltă și inima nu se făcu mai bună. Buda se mulțami cu acele rituri seci din care se hrăniau de miî de ani idoli. Săraci nu folosiră, și, dacă nenorocijii din stradele negre ale Capitalei de astăzi, cei 40.000 de oameni cari nu pot plăti chiria de 50 de banî pe an într'o căsuță de lemn vechi și de hîrtie, dacă oamenii ce dorm în turme pe rogojinile murdare unde și-a închiriat loc de odihnă pentru o noapte, dacă cei, și mai puțini norocoși, cari ațipesc în locurile pustii de care sănt destule, dacă toți acești învinși primesc une ori un ajutor, aceasta se datorește adoptării modei europene a societăților de dame binefăcătoare. Sufletul Budismuluî a rămas în India, unde e adevărat că se și cere mila cea mai multă, în țara foametei, ciumii, leprei și robiei.

Cu Budismul veniră călugării, călugări de formă ca și în China. Dar și spiritul călugăriei pătrunse:

depărtarea de lume începu să fie privită ca un merit față de zei. Se întîmplă astfel că sfîntul Mikado crezu într'o Împărătie ce nu este asupra oamenilor: fără luptă, el se închise în palatul său ca într'o schivnicie, încunjurat de slujbași credincioși, tot mai puțini la număr, într'o sărăcie care-i dădea bucuria jertfei. Împăratul-Papă, urmașul zeiții Soarelui, lepădă de la sine, ca un lucru necurat, cîrmuirea, pe cînd marele preot al lui Buda, Dalai-Lama din Tibet, întindea mîni lacome către sceptru și sabie. Mikado lăsa aceste insignii în mîna vîteazuluи care voi să le iea. Acesta jucă de acum înnainte rolul Sultanuluи turc pe lîngă sfîntul Calif din Bagdad, reprezentant al Profetului Mohammed, rolul generaluluи barbar, un Stilicon, pe lîngă Împăratul roman decăzut, Honorius, rolul Cesarilor bizantinî pe lîngă Împărații lor, rolul maiordomilor din regatul franc pe lîngă suveranii merovingieni, cari și ei se credeau a fi din coapsa zeilor păgîni. Puternicul cel nou ales dintre căpeteniile de clanuri, se numi Șogun (Shôgun), «Marele Domn», «generalisimul» și puterea lui n'auu margini de cît în ascultarea fruntașilor dintre cari se ridicase. Mai multe dinastii se strecurără pe tronul cîrmuirii lumești, pe cînd, pe altarul său dumnezeiesc, un Mikado urmă după cellalt, într'o măreție moartă, fiul, fratele, ruda, copilul prin înfiare venind după coborîtorul zeiții Soarelui, care, murind, se înălța către focul veșnic al mamei sale (secolul al XIII-lea). De la o vreme până și legăturile de închinare, de curtenie între omul Spirituluи și omul Cărnii înce-

tară: Kioto, vechiul oraș sacru, rămase mausoleul puterii lui Mikado, pe cind řoguni se aşezără pe coasta răsăriteană, la Iedo, cu ochii spre Oceanul pustiu.

De ce acolo, și nu la Apus? De aici se vedea China, se vedea Coreia, unde fuseseră de mult Iaponesii cuceritorii, se vedea și insulele pe unde veniau misionarii creștini: Portughezii din Macao. Cu toată imitația triumfătoare, vechile însușiri iaponeze rămăsese. Pe lîngă iubirea naturii, meșteșugul artei drăgălașe, patima de a curăti și împodobi, — tăria, vitejia muntenilor și pescarilor, ce se luptă cu valurile și cu primejdiiile locurilor înalte, desprețul de moarte al filor Vulcanului. Acum cind omul săbiei stătea în fruntea neamului, cind omul sfînt intrase în umbră, — acum era vremea luptelor mari și cuceririlor îndepărtate.

Ce e dreptul, Iaponesii năvăliră în Corea. Biata Împăratie a Dimineții, desfăcută din ascultarea Chinei, trăia în mare ticăloșie supt regii săi deosebiți, cari-și aveau sălașul la Seúl. Coreenii sunt de aceiași rasă ca și Chinesii: oameni puternici și muncitori, mai murdară însă, mai fără avint decât supușii Împăratului Ceresc. Si ei primiseră cultura chinesă pe de-a'ntregul, în toate domeniile vieții, dar nu putură face nimic dintr'insa. Coreenii mari, în rochiile lor albe, supt pălăria lor cu fundul nalt și ascuțit, sau supt glugă, se perîndau pe pămînt fără să dovedească prin ceva că sunt vredniči a trăi. Așa aŭ fost atunci, și tot așa aŭ rămas până astăzi în țara lor frumoasă, de munte.

Iaponesii luară Coreia supt unul din Șogunii de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, Hideyoshi (Hideioși) – pe vremea lui Mihaï Viteazul –, și o pierdură. De atunci ei n'ați mai încercat. Legăturile cu străinătatea fură rupte, mai mult decât în China, căci aice era de jur împrejur pustiul Oceanului, ale cărui maluri de stîncă fură apărate prin forturi și tunuri ca ale Chinesilor. Ura străinului se făcu tot mai mare, și ea trăiește și astăzi în sufletele iaponeze, cu toată primirea invențiilor și normelor de Stat europene. Iesuiții ciștagaseră pentru Hristos un număr însemnat dintre locuitorii coastelor de Miazăzi. Ei fură uciși, și, împreună cu ei, la începutul veacului al XVII-lea, periră de sabie și cei mai mulți dintre convertiții lor. Dintre toate felurile de negustori ai Europei, Olandesi singură putură pătrunde, dar cum? Li se dădu într'un singur port, Nangasaki, un cartier deosebit. O așezare sau concesie într'o insulă, într'una care nu era pămînt iapones, ci fusese făcută din pietre coborîte în Ocean anume pentru aceasta, căci străinul nu trebuie să păteze prin locuința lui solul sfînt al Iaponiei. Secole întregi se făcu tot negoțul prin această insulă, Deshima, unde coloniștii erau necontenit supraveghiați de spioni cei mai supărători și mai nerușinați; rare ori cîte un trimes al Statelor Generale ale Olandei era îngăduit să meargă până înaintea Șogunului, și atunci un ceremonial de Curte luat după cel chinezesc îi impunea să se tirească pe brînci, în veselind apoia, după cerere, Curtea, prin vorba lui neobișnuită, prin um-

bletul, cîntecul și danțul lui. În întreg archipelagul, locuitorii erau crescuți cu gîndul că țara lor are tot ce-ă trebuie, că e în adevăr a ei cultura de care se bucură, că străinii sănătății «draci» făcători de rele și că Iaponia se află în mijlocul lumii, centru și focar de lumină al ei.

Și puterile mari ale poporului la ce se întrebuințau, acele puteri care, destinzindu-se dăunăză, au uimit pe toți?

Mulțimea, plebei: hei-min, pariașii: etă, avea lucrul pămîntului, pescăria, care dădea a doua hrană după orez și pîne; ei aveau cărăușia oamenilor și a mărfurilor, în trăsuri și căruțe duse pe umăr — *curuma*; aveau meșteșugurile — puține, căci o casă iaponesă nu cuprinde decât rogojina, o poliță cu lucruri de artă, tablouri și un vas de bronz pentru încălzit; aveau negoțul, foarte desprețuit, și mai aveau pentru înseninare, pentru mîngliere, budismul decăzut. Ca și în China, aceste mulțimi nu trăiau pentru Stat.

Rămîneau nobili, pe cari ceilalți îi țineau cu orezul datorit odată lui Mikado. El lăsaseră pe acesta să se inchidă în mănăstirea sa împărătească, dar nu sprijiniră nicăi pe Șogun. Se deschise astfel o eră de usurpații, care a ținut până dăunăză, sfârîmînd la sfîrșit orice ideie de autoritate, de supunere, în legăturile celor mari cu un mai mare decât dinși. Stăpini adevărați fură acum principiul celor trei sute de provincii, *han*, daimio-ii și elementul militaresc pe care ei se răzimau: samurai. Aceștia făcură timp de trei veacuri și jumătate

istoria de frămîntări sterpe, de neputință în afară a țeriilor lor.

Daimiul n'are de lucru în afară, căci țara sa nu se bate cu nimeni, ci stă închisă în granițile-i sfinte. Viața socială nu există în Iaponia, căci, potrivit cu spiritul chines și cu morala lui Confucius, femeia e coborâtă în căsătorie și, ca în Orientul întreg, nu se înfățișează privirilor străinului. Marele feudal își are în anumite strade din reședința Împăratului ostașilor palate ceva mai întinse și mai trainice decât casele oamenilor obișnuiti, dar aceste palate sunt moarte și porțile lor rămân lăcătuze. Îi plac lucrurile frumoase: tablourile, bronzurile, pe care le dăruiește prietenilor săi la zile mari sau cu care își împodobește locuințile. El e un ocrotitor al artei, și vădirea firii naționale prin colori sau liniile de sculptură se dătorește patronagiului acestor mândri fruntași, cari pot fi asămănați cu principii italieni din timpul Renașterii sau cu bogatele biserici din Italia ori din Flandra aceluiasi timp. Literatura n'a înaintat printr'înșii: se cetiau cărțile chineze, romanele populare sau nimic. Dar înainte de toate daimiul e un luptător, un vinător, un om căruia-i place să se încunjure de strălucirea armelor și hainelor de războiu. În jurul lui trăiesc totdeauna, mîncîndu-i orezul și cîntîndu-i laudele, ceata samurailor. Ei sunt oameni cari vorbesc tare, cari au pumnul totdeauna gata, cari provoacă și amenință. Cele două cușite, semn ale singelui lor nobil, li stau totdeauna la cingătoare, ascuțîșul lor e de o

fineță rară: une ori capul bietului țera se rosto-golește pe un drum, sara, pentru că viteazul a voit să vadă dacă nu i s'a tocit oțelul. De la un domn la altul, de la un clan la celălalt sunt veșnice încăerări, care amintesc timpurile cele mai neliniștite ale evului mediu european.

Samuraii sunt cavaleri, dar nu cu totul în înțelesul celor cu cari e deprinsă mintea noastră. Niciodată unul din ei n'a sărit în ajutorul celui slab, celui nenorocit, celui fără apărare. Simțul onoarei singur li dă o netăgăduită înălțime morală. În această privință sunt tot atât de sensibili ca și un nobil spaniol cu sabia totdeauna pe jumătate trasă. Cind e vorba de datoria lor de răzbunare a jignirilor primite, viața n'are nică-un preț pentru dinșii; tăișul care va curma zilele dușmanului va deschide apoi burta ucigașului, care va face *harakiri* cu o seninătate fără păreche. Poporul strivit se uimește înaintea acestei ultime dovezi de vitezie.

Asculтаți povestea celor patruzeci și șapte de samuraï, pe care o știe toată lumea, cum în Italia se știe tragedia familiei Cenci, poate și pentru că în ea se atinge dușmânia dintre Împăratul legiuitor și usurpatorul militar. Takumi-no-Kami vine de la Mikado la Șogun, și e ofensat de Kotsuke; el se ieă după dinșul cu sabia, nu-l ajunge, dar e dat în judecată pentru că a sfârmătat pacea din palatul împăratesc, și face *harakiri*. Samuri și au ajung vagabonzi fără hrană, fără sprijin, — ceia ce se chiamă *ronin*. Unul dintre dinșii, Kuranosuke,

își aduce aminte mai mult decât ceilalți, că e o datorie de cinstă să se ucidă Kotsuke.

Dar acesta e bine păzit, e săret și locuiește în mijlocul capitalei Ŝogunului. El trebuie înșelat. Roninii, ce au ochiul asupra lui, se fac meșteri, negustori, iar căpetenia lor se coboară ceva mai jos, îmbătinându-se cu rachiū de orez, tîrindu-se prin gîrle, gonindu-și familia din casă. Un astfel de om nu mai poate păstra în sufletul său izvorul impede al onoarei, gîndește Kotsuke, și intrerupe paza.

Într-o noapte viscoloasă Kuranosuke își strînge tovarășii și pleacă asupra palatului unde i se ascunde dușmanul. El intră cu sila și spune celor treziți din somn că nu e vorba de dinșii, ci numai de vecinul lor. Lupta începe între roninii răzbunători și samuraii din palat; cei d'intăiu înving; după multă trudă Kotsuke e găsit. Să facă *hara-kiri!* Pe cînd se pregătește, prea încet, la aceasta, i se zboară capul, ceia ce, după datină, nu se face decât ceva mai tărziu, cînd burta e deschisă.

Roninii pleacă prin mijlocul mulțimii uimite spre mormântul stăpînului lor iubit: într'un paner ei duc capul lui Kotsuke. Nimeni nu-împiedecă, știind scopul lor sfînt; unii li dau orez și rachiū, — cum am zice: dulceți și apă. Capul stă în sfîrșit pe piatra mormântului; preotul e înștiințat că ei, aducătorii, vor fi aduși în curînd la rîndul lor, morți, după ce vor fi judecați și vor face *hara-kiri*. Aceasta se și întîmplă, în mijlocul marii dureri a poporului, care n'a uitat pe acesti oameni

de onoare. De către toți se recunoaște că ei au fost niște adevărați voiniți, și un samurai care-și bătuse joc de Kuranosuke, atunci cînd el zacea beat în gîrlă, se căiește, și dovedește aceasta făcînd la rîndul său *harakiri*.

Cam ciudat acest obicei, dar el nu e mai rău decît duelul. În duel, pentru onoare se înfruntă moartea, dar se lasă întîmplării, altă-dată lui Dumnezeu, alegerea celuī pătat, care trebuie să moară, spălîndu-și păcatul. Iaponesul n'are nevoie de nică-o alegere din afară; el știe că trebuie să moară fiindcă a greșit, și, mai mindru decît învinsul în duel, el își deschide burta. *Harakiri* ca și duelul pot fi ocupația de căpetenie a fruntașilor prin vitejie aii unui popor. Iar o țară, o cultură nu trage folos nică din unul, nică din altul.

Această stare de lucruri se prelungi până de parte în epoca modernă. China purtă întăiul războiu cu «dracii», și Iaponia se credea la adăpost față de aceiași «draci», de isprăvile cărorva fi auzit de bună samă, fără să li dea cea mai mică însemnatate. Șogunul său Taicunul¹, fără nică-o autoritate, zace într'un oraș, pe cînd Mikado, încă mai lipsit de putere, e uitat în altul și daimio-ii clanurilor, principii fac ce vreaū în fața unei poporații robite. Altfel, înflorește arta veche, agricultura, «ca o grădinărie» de îngrijită, și viața de

¹ Numele e chines, și nu se întrebuiță în Iaponia, cu toate că Europeanii îl preferau.

familie e sfîntă ; sănt puține nevoi : odăile sănt goale, o mînă de orez, o bucată de pește, ceva buruiene ajung pe o zi întreagă ; ambiția lipsește, și fiecare e închis în clasa sa : nobil mare, samurai, plebeu sau paria, — din care știe bine că nu poate ieși. Restul lumii nu există pentru acești insulari pașnici.

3. Era nouă în Iaponia.

Dar iată că al doilea războiu pe mare se pornește pentru a dărîma zidurile de isolare ale Chinei. Negociatorii Angliei, Franției, Rusiei se îndreaptă spre archipelagul iapones pentru a cere ca și aici să se deschidă porturile. O singură expediție poate ajunge pentru amîndouă Puterile galbene care se strîng ca aricii, cu țepi în afară, cu capul nevăzut. Statele Unite au mers înaintea tuturora, și încă din 1852 comodorul Perry a venit cu «corăbiile negre», nemaș pomenite până atunci, și a stors privilegiile de comerț, cerînd cu gurile tunurilor sale îndreptate spre coaste apărate de tunuri vechi și de tunuri zugrăvite. Acum, pe lîngă ambasadorii celor trei țări să adau și unul din America, Harris. Șogunul nu poate îndura cît Împăratul Chinei : țara lui e relativ mică (380.000 de chilometri pătrați), și vre-o 40 de milioane de locuitori nu au a face cu cele 350 de milioane din China. El încheie tratatele cerute pe rînd de oaspeți veniți pe corăbiile de războiu, cari au intrat și aici ca și în China fără să întrebe mult, urmînd

pe uscat drumul care li place mai mult. Olandeșii din Deșima privesc cu jale călătoria acestor min-dri frați europeni; ei înțeleg că rolul lor să mintuit în Iaponia deschisă comerțului lumii. Europa capătă porturile Nangasachi, Canagava, care răspunde capitalei Iedo, și Hakodate, în insula de Nord, Iedo. Anglia va avea un ambasador la Iedo (1858). Ea dăruiește în schimb Șogunului o frumoasă corabie cu aburi, pe care după o foarte scurtă învățatură Iaponeșii o conduc ca și cum ei ar fi făcut totdeauna acest meșteșug. Un semn îngrijitor: acești oameni spionează pe Europeni, îi urăsc, sint în stare a-î ucide noaptea la colțul strădelor, dar înțeleg că puterea «dracilor» se poate ciștiga, *învățând*. Încă de pe vremea Olandeșilor, tinerii lor au venit în colonie, doritori să cunoască puterile ascunse de care se ajută străinii.

Legarea de relații sigure cu aceștia se dovedi foarte grea. În 1859, Europenii sunt goniți, în urma unor tulburări, din Iocohama, unde n'aveau voie să stea. În 1860, o ambasadă iaponesă, cea d'intaiu care părăsește casa și se avântă pe largul mărilor necunoscute, merge în capitala Statelor Unite. În anul următor, Olandeșul care tălmăcise în tratatele cu Europenii, e asasinat la Iedo, ca pedeapsă pentru nenorocirea ce venise prin condeiul lui. Legația engleză e atacată. Atentatele urmează, tot în potriva Englezilor, în 1862, de și îndată se deschid încă două porturi (între care Osaka). Pare că e în Pechingul anului 1900. Ambasadorii

părăsesc reședința Șogunului și se aşază la Iocohama, în vederea mării. Se cere satisfacție și se fac demonstrații, nu fără folos.

Atunci nemulțămirea se aprinde în țară. Destul a ținut Șogunul locul fiului zeiții Soarelui, care stă în Kioto, între păreții vechi ai unei case ce se dărâmă. Destul a ușoruncit principiul și a strins dijmele. Destul a ușor făcut tărăboiu samuraii. Aceasta o văd și principiul și samuraii chiar, un Ito, cel mai priceput cap politic din țară, un Iamagata, un Ocubo, un Ocuma. De la sfîrșitul veacului al XVIII-lea şintoismul se trezește la o nouă viață, și Mikado e strins legat de această religie a străbunilor, din care, cum s'a spus, el însuși face parte. Lumea se gindește tot mai mult la dînsul. Sînt vremi grele: fiul zeiții să vorbească și să îndrepte! Șogunul, care dă drepturi la daimii, dar nu poate să ocrotească țara, amenințată de înalte valuri de dușmanie, e un neputincios și un «mincinos». «Se spune», mărturisește ministrul iapones Ivagura unuia diplomat austriac în călătorie prin aceste părți necercetate, «se spune că noi suntem mincinoși. Mincinoși erau numai șoguni, cari nu țintiau la alta decât să fie socotită ca Împărați... Șogunii au mințit: noi vom spune adevărul tuturora.»

Șogunul vechi murise pe cind se dezbattea tratatul din Iedo. Urmașul său, Cheichi, e și mai slab. Menirea lui e să fie cel din urmă din Casa sa, Tocugava, cel din urmă în dregătoria sa, usurpată, însă de peste trei sute de ani. Necăpătind

satisfacție, Englesii trimet o flotă, care bombardează, fără ca Șogunul să se miște, unul din orașele principale de Satsuma, Cagosima, în insula Chiu-șiu (1863). Nemulțămirea crește. Trei puternice clanuri se unesc împotriva Suveranului: Satsuma, Choshū, din sudul marii insule Hondo, Tosa din insula Šicocu (Shikoku). Din toate părțile aleargă ostași cari cer gonirea străinilor, întoarcerea bunelor timpuri vechi. Șogunul, lipsit de apărătorii săi de căpetenie, nu varsă săngue: el abdică. Rămîn atunci numai principii în picioare, căci și dregătoria lui e abrogată. Mikado e adus la Iedo, care ajunge noua capitală și ie a numele nou de Tokio. O eră de regenerare începe pentru țară. Ea se numește era *meiji* (1868), ceia ce înseamnă acolo același lucru ca și la Turcă era de reforme a Tanzimatului, iar la noi încercarea de la 1848, cu toate urmările ei.

Acum venise clipa hotărîtoare. Șintoismul, vechia religie a anticității iaponene, căpăta înnapoï templele usurpate de Buda indianul și chinesul. Rude zeilor, Tânărul Mikado, Muțu-Hito (născut în 1852), fusese adus în Scaunul său legiuitor pe care strămoșii săi îl părăsiseră de atîtea sute de ani, și o nouă Capitală se întemeiașe pentru dînsul în Iedo, care fusese spălată de pata usurpației — în Iedo staă morțintele Șogunilor! — schimbîndu-i-se numele în Tokio, ceia ce înseamnă Capitala Răsăritului. O măsură din 1871 puse sfîrșit feudalismului, dînd țara întreagă în mîna adevăratului Împărat și slujbașilor pe cari era să-i numească el după arta de a cîrmui a

Chinesilor. Arendașii de pământuri se prefăcură în proprietari, cari trebuiau să dea Statului patru la zece din roadele muncii lor. Dijmele de orez, pe care principii le primiau de la locuitorii, fură desființate, și, pentru ca foștii domnii ai Iaponiei desorganizate să nu sufere de foame și să nu se ridice înarmați, cu miile lor de samuraï, în potriva despăietorului, li se dădu odată pentru totdeauna un preț de răscumpărare, care se ridică pentru ei toți la respectabila sumă de 210.910.457 de ieni (un ien = 2 lei, 55 de bani). Dări statelor și totdeauna aceleași se impuseră unor oameni cari erau deprinși să plătească micilor puternici după îndurarea Cerulu și după starea nevoilor. Clanurile din mijloc și de sus fusese cîstigate pentru *meiji*. Clanurile mici fură alipite la celelalte. Samuraii sunt poftiți să intre în oastea cea nouă a lui Mikado.

4. Europenisarea Iaponiei.

Rămînea, după aceasta nouă orînduire a Împăratiei, cea de a doua făgăduială: gonirea străinilor, închiderea Iaponiei în armonia interioară a zeilor șintoismului și a Împăratului dumnezeiesc.

Așa ceva nu se întîmplă: Iaponesii erau preaageri pentru aceasta, și aplecarea spre imitație era prea mult în firea lor.

Nu doar că ar fi iubit pe străinii cari până mai dăunăzi se chamau și la dinși ca și la Chinești «draci de pe corăbiile negre». Pentru a iubi trebuie să înțelegi, și până astăzi gîndul nostru:

principii, logică, scopuri; sentimentele noastre: avintul spre ideale, respectul gingeș al femeii, mila pentru toți oamenii ce sufăr, li-aș rămas cu totul neințelese. Rasa lor e prea deosebită de a noastră, trecutul nostru prea n'a avut nicăi o atingere cu al lor; civilizația lor e prea chinesă, pe lîngă civilizația noastră elenică, latină. Ochiile noștri, boldiți pentru ei, se uită în ochiile lor, tiviști pentru noi; nasul nostru li se pare enorm, al lor ni se înfățișează cîrn; gura lor o judecăm umflată de dinți enormi, a noastră va fi fiind pentru dinșii caraghiș de lățită; mărimea noastră sperie micimea lor, de care rîdem; blonziile noștri li se par grozavî, și noi privim cu mirare firele lor de păr negru, lucios, tare, uns și făcut coc sau coadă, după datină. Cînd merg, ei ni par plecați înainte, nesiguri, gata să sară or să se urce pe vre-o creangă; cine știe ce vor fi zicînd ei de mersul nostru! Cînd vorbesc ei, auzim șuierătură printre cuvinte; graiul nostru, al deosebitelor popoare din familia europeană, nu va fi avînd nicăi-o frumuseță pentru dinșii. Politeța noastră li se pare scurtă, rece; a lor o socotim falșă și pierzătoare de vreme. În scris, noi însemnăm sunete, ei redau cuvinte; noi cetim într'un sens, ei în altul; noi începem o carte unde o mintuie ei. Noi ne rușinăm de goliciune și arătăm — chiar și bărbații, cu cît mai mult femeile! — formele trupulu; ei se ascund în rochiile, femeile lor își strivesc sinurile, își ascund șoldurile; în schimb, casele lor, a căror fațadă rămîne întreagă deschisă, cînd cercevelele fereștilor,

cu hîrtie, în loc de geamuri, cad în jos, arată oameni și femei, goi până la briu, și baia, un act al cultului divin, se face după obiceiul vechiului înaintea tuturora, poftindu-se și străinul, dacă e «curat» și îndrăznește. Poesia lor nu poate vorbi de întiniră, de scrisori, de sărutări, căci ei se căsătoresc fără a se cunoaște, se rușinează a vorbi dulce unei femei când nu sunt — sau nu se fac — beți, și ei nu știu din practică ce e sărutatul, cum nu știm noi ce e *harakiri*. Noi stăm pe scaune, mîncăm pe masă și călcăm pe rogojini cu tălpile și călcările ghetelor; ei n'așteptă scaune, staț pe masă, își încrucișează picioarele pe rogojină, care e curată ca o față de masă, căci ei își lasă la ușă papuci de lemn, ca niște scăunașe. Noi voim să vedem mobile; ei n'așteptă nevoie, nică plăcere de dinsele. Mîncarea lor ne îmbolnăvește, și ei cad bolnavi după mîncările noastre. Ei au curajul de a mîncă pești cruzi, tăiată când se aduc pe masă; noi înghițim stridi vi.

Dacă fardul, cerusa crudă se aşterne pe obrazul galben ca și pe cel alb, și mai mult decât pe acesta, femeile de acolo își rad sprincenele și își înnegresc dinții, pe când la noi sunt femei care-și schimbă dinții sănătoși cu alții mai albi și-și fac sprincenele cu cărbune de chibrituri. Noi ascundem păcatele rușinoase ale civilizației noastre, ei le scot la iveală, simplu, fără să se laude, dar fără să se înroșească: nemurărate trăsurile, la care e înămată o ființă omenească răbdătoare și săracă, duc la Ioșivara, un întreg oraș al desfrâului, tot felul de lume, femei, copii, înnalță dregători,

cari fac această călătorie numai de plăcere, pentru a lua aer, pentru a vedea frumoasele fete spoite cu alb și cu roșu, impovărate de grele rochii scumpe, care stață nemîșcate cu fața la stradă, cercevelele fiind ca de obicei date în jos. Cele mai multe sunt aduse acolo cu de-a sila de părinți săraci, cari le-au vîndut, le-au închiriat sau le-au zălogit: aceiași părinți vin de le văd pe urmă, și ele zîmbesc la dinșii. Unele său jertfit pentru ca să asigure bătrînilor o pîne, și aceasta se mărturisește slobod înaintea lumei. Abia de ieri-de alătăier să simțit că aceasta e o ticăloșie, și nimeni nu cutează încă s'o împiede! Deosebiră mici, care strînse la un loc fac o prăpastie, căci fiecare din aceste daunări are un răsunet în suflăt, care e plin mai mult de dinsele!

De aceia mai târziu, profesorii străini de la Universitatea din Tokio au fost ținuți cît mai puțin și lăsați să plece fără părere de rău. De aceia în școli se propagă ura pentru orice străin, de aceia nu se țin în samă decretele împăratăști de a se observa o purtare bună cu dinșii, de aceia studenții și alții oameni tineri cinstesc, ca în China, pe trecătorii europeni cu anumite cuvinte de băt-jocură. Frăția omenească, pe care o doresc inimile bune și capetele usoare, va pluti totdeauna ca un neațins ideal de-asupra deosebirilor de rasă.

Însă Iaponia să aibă euopenisat, cu toate piede-cile colosale ce trebuia să întimpine această pre-facere. Îndată după *meiji*, după Revoluția ce

Mare, studenți aŭ plecat în toate țările de frunte ale Europei ca să învețe și să însemne. «Tinerii», spunea unul dintre inițiatorii acestei mari preschimbări de moravuri și organisație, «aduc totdeauna cîteva idei nouă și le răspindesc în țară. În această privință, călătoriile lor vor putea să facă bine.»

Studenți, întorși în țară — ca și studenți noștri de la 1848 —, aŭ fost în adevăr fermentul de transformare.

Să început, ca de obiceiū în asemenea opere, cu haina și cu legile.

Iaponesii poartă frumoase haine de mătăsă cu colori vii, pe care se desfac floră, frunze, dobitoace ale lumii și ale închipuirii: e o deprindere de îmbrăcăminte luată, cum știm acum, din China. Ca și în China, bărbații își piaptănă părul lung într'un chip care ni se pare femeiesc, nouă cari am uitat zulufii lui Ludovic al XIV-lea și coada pudrată, împletită cu panglicuță a lui Ludovic al XV-lea, ori valurile de păr linse ale Imperiului: numai cît, în loc de coadă ca la Chinesi, aici se face cîte un moțoc de păr strîns la un loc și uns cu pomadă strălucitoare. Pe strade, în gări, sună asurzitor saboții de lemn, pe cari se razimă piciorul ca pe catalige, și nu lipsesc pentru oamenii mici, cari voesc să meargă răpede și să nu se întineze de murdăria stradelor, cataligele înseși. Pălăria nu e numai decît de nevoie la dinșii; o înlocuiește umbrela de hîrtie ceruită. Samuraii

purtau două săbiu, dar în locul bețișoarelor noastre eî întrebuițează vestitele evantali de mătasă împodobită, care pot fi opere de artă și odinioară erau și unelte de luptă, avînd scheletul lor din țepi de fier. Femeile, ca niște păpușele, supuse, blînde, sfioase, jucării înaintea soților lor, poartă ace cu gămălie în părul bogat, ace mari de toate colorile, și unele din ele goale înnăuntru și cuprinzînd o picătură de apă, care dă viață gămăliei colorate. O largă panglică de mătasă încinge bogat șoldurile ascunse, și mînecile ca niște mari aripî de fluturi — singurele buzunare — plutesc strălucitoare. Pentru rasa și țara lor, e foarte frumoasă această îmbrăcăminte!

În scurt timp, «studenți», veniți cu hainele în care se deprinseseră întru cîtva, propoveduiră prin exemplu moda cea nouă. Apărură ici și colo în mulțimea albastră, roșie, galbenă, pete negre de pălării înalte, de pălării rotunde tari, de șăpcă englezestă și de șăpcă rusestă, de redingote și sacouri, de pardesiuri; pe cînd, în mijlocul clempăniturii saboților, se strecura fără zgomot, elastic, cîte o păreche de ghete europene. Erau printre acești prevestitori ai nouei ere și *gentleman* corecți cari se îmbrăcau ca la Londra, la Berlin, la Paris, unde fuseseră. Cei mai mulți însă făcuseră cumpărăturile lor în Iaponia, și negustorii străini aduseseră aici ce se găsia mai vechiul în fundul depozitelor lor: pentru ochiul iapones și pentru cunoașterea iaponesă nu era mare deosebire între un cilindru de la 1880 și un vechiul joben din 1850.

Apoi costumul păstra legături vădite cu acela pe care era chemat să-l înlocuiască, și cutare elegant din Tokio socotia că fracul are coadă lungă pentru a scuti pe purtătorul lui de a îmbrăca pantalonii, și aripile negre cădeau pe sfrijitele, strîmbele și spînele gionate galbene. Ghetele, scoțîndu-se prea des, la fiecare visită, se lărgăiau și călcîiele ieșiau necontenit din ele.

Nedibăcia era firească, și care dintre critici și batjocoritorii acestei priveliști — pe care totuși trebuie să o recunoaștem foarte ciudată — ar fi fost sigur că se va îmbrăca perfect într'un complect chinezesc, pe care l-ar fi luat la Paris și l-ar fi potrivit pe trupul său după amintirea ce-i lăsase trecerea membrilor ambasadei Chinei din aceste orașe? Stîngaci erau apoi numai acei ce nu fusese în Europa și imitau în gradul al doilea, pe cind toți fruntașii vieții politice, toți înnalții dregători, căturarii, n'aveau alt cusur decât acela că haina nu se potrivia pe trupul ce fusese deprins a se lăfăia în falduri și mîneci profunde. În curînd se putu avea o Cameră și un Senat în care toți cei de față aveau fracuri cuviincioase la primirea Suveranului, strîns într'o uniformă europeană, și a mîcuii Suverane, închircită și de cei cincizeci de ani, care se strîngea friguroasă într'o rochie de Curte. Dacă la balurile de la Palat se mai vedea oameni desculți și clacuri pline de prăjituri și fructe culese la bufet, aceasta venia de la caracterul foarte amestecat — și în Iaponia — al celor pe cari un Suveran constituțional, cum e astăzi Mikado, îi ospă-

tează la asemenea împrejurări. Iaponesii din era *meiji* ajunseră, de al minterea, răpede la o cuminte împărțire în privința costumului: haina din două bucăți cu mînicî strîmte și pantalonî pe picior, se păstrează pentru întreaga oștire, care samănă cu cea francesă mai mult decît cu altele, pentru solemnități, pentru funcționarii în exercițiu și pentru întîlnirea în petreceri speciale, cu scaune și mese, în prînzuri deosebite, cu furculițe și cuțite, în locul bețisoarelor de fildeș chineze, cu Europenii. Încolo, pe strade, în prăvălii, în viața intimă a fiecăruia: a ministrilor și a Împăratului chiar, rochia largă de mătasă și-a căpătat iarăși drepturile vechi. Iar femeile, după ce și-au destăinuit o clipă trupușorul subred în rochii europene de croială veche și proastă, le-au părăsit cu totul, afară de serbările Curții și de societatea mixtă cu Europenii, în țară sau dincolo de țermurile ei.

Odată cu haina, se procedă la europenisarea formelor vieții de Stat. Aici Iaponesii merseră cu o uimitoare răpegiune, cînd se gîndește cineva că ei nu erau, ca noi, Români, un popor totdeauna în legătură cu vastele curente ale Apusului și rămas numai întru cîtva în urmă, ci o rasă deosebită, în locurile cele mai depărtate, și care nu era întru nimic pregătită pentru a se preface. Dar pentru a înțelege această răpegiune, trebuie să se ție în seamă că formele nouă nu înlocuiau forme vechi, cu care poporul să se fi deprins, ci că ele

se ridicau pe un pămînt de-asupra căruia anarchia feudală făcuse goul aproape desăvîrșit.

La 1873, în locul vechiului an lunar chines, care intra apoi în socoteala erelor, a dinastilor, se introduce calendarul gregorian. În 1876, samuraii, despoiați de însemnatatea lor militară, fură opriți de a mai purta săbi, care atât de adesea ori turburau pacea: în orașe păziră de acum sergenți de orașe, în uniformă albastră cu nasturi aurii, și, dacă obiceiul de a merge cu felinarul, prin înguste strădițe, se mai păstră, nimănii, nici chiar străini, nu mai avură nevoie de însotitorii înarmați cu pară ca să-ă apere de viația cavalerilor Iaponiei. Cu un an înainte, s'a întemeiat Senatul, a cărui membri sunt culeși astăzi, cu o foarte înțeleaptă socoteală, din principii de singe, din oamenii politici cu merite, din cei mai însemnați reprezentanți ai literaturii și științii, și chiar din oameni foarte bogăți pe cari-ă trimet colegii electorale: e astfel, cum spune Constituția de mai tîrziu, «o reprezentare a prudenții, încercării și statonniciei neamulu». În 1880 începu publicarea codurilor compilate după cele mai bune ale Europei, cu ajutorul specialiștilor din străinătate. În sfîrșit, în 1889, coborîtorul zeiții Soarelui se hotărî, pentru binele poporului său, pentru cinstea lui și pentru suferințile-ă viitoare, a părăsi puterea nemărgenită pe care o avuse pînă atunci, dînd o Constituție.

Prin ea se definesc drepturile Împăratului, care rămîn, ce e dreptul, foarte mari și pe care

le și exercită în toată întinderea lor. Pe lîngă Senat și Consiliul Privat, compus din 27 de persoane, va fi însă și o Cameră de vre-o 300 de membri, care va putea întreba pe miniștri (cari sănt, ca număr și atribuții, cei din Italia, deci cei de la noi, plus un Ministru de Marină, unul al Comunicațiilor și unul al Casei Imperiale, statornic și cu un caracter nepolitic), se va putea plinge de dinșii la Suveran, fără să-i poată goni însă de pe bâncile lor printr'un vot de blam; aceiași Cameră va trebui să hotărască asupra proiectelor de legi și va discuta budgetele. Deputații se vor alege într'un anumit număr pentru fiecare district, apoi pentru fiecare prefectură (chen) sau oraș de reședință (fù), de alegători având 25 de ani, o sarcină fiscală de măcar 2 lei, 55 de bani pe an și o locuință de un an de zile acolo unde votează; de la aleși se cere mai mult numai în ceia ce privește vrîsta: 30 de ani. O nouă lege (1900) scăzu peste cîțiva ani censul alegătorilor cu o treime, îl desființă pentru aleși și introduce votul nominal și secret. Comunele se împart în urbane și rurale: Consiliile comunale se aleg, și la alegeri ieau parte și femeile bogate și companiile comerciale cu un anumit capital; primarul și ajutoarele lui sănt numiți.

Veniturile sănt acele pe care le cunoaștem sau le dorim și noi, și nemulțămirile provocate de dinsele aŭ mai căpătat glas și aiurea: impositul funciar, pe care proprietarii nu vreau să-l mai mărească, precum cer nevoile și dreptatea, impo-

situl asupra venitului, care se declară de fiecare contribuabil, rămînînd ca Prefectul să hotărască în cas de contestații, impositul pe rachiul de orez, băut în cîtimî foarte mari, *sachè*; impositul pe *soy*, un sos foarte căutat și care se vinde deosebit, impositul timbrului și al patentelor. Se adauge venitul vămilor, al tipografiei Statului, al căilor ferate, dintre care cea d'intăiu, de la Iocohama la Tokio (cale de trei sferturi de ceas), a fost construită foarte scump, de Stat, la 1872, ceva mai tîrziu decît drumurile noastre de fier; venitul monopolului tutunului. Se mai adaug taxe județene și comunale.

Aceasta e noua Iaponie.

Reforma a fost primită cu bucurie de oameni cari așteptați orice bine de la formele de Stat europene. La început abstinențile alegătorilor fură neauzit de mici: abia 7,22%. De mult încă existau ziare, cu toate greutățile tiparului, ce întrebuinteaază 5.000 de caractere curente, pe care copii le caută, cîntîndu-li numele, în toate colțurile tipografiei, pentru a le aduce culegătorului: De la *Noutățile din Batavia*, care vegetără scurt timp în 1863, avînd numai doi abonați, se ajunse la *Mainichi Ŝimbun* din 1871, la *Niși-Niși Ŝimbun* din 1872, la marile zare care numără până la 700.000 de citorii și-să plătesc une ori directorul cu peste 1000 de lei pe lună, la cele 400 de publicații zilnice și 1.500 de periodice care există astăzi, puternice unelte de propagandă și prin prețul lor foarte mic

și prin caracterul lor popular pănă la scandal — spuindu-se fără îndoială lucrurile pe şleaŭ, ca în Iaponia —, precum e cea mai răspîndită din gazelete iaponeze, *Iorozu-Cioho*, tipărit pe hîrtie trandafirie și plin de lucruri care s'ar chema în Europa infamiĭ și ar aduce scriitoruluĭ lor palme. Credința de clan, care s'a păstrat cu o mare putere, făcea ușoară ivirea partidelor politice : liberalii, foarte patrioți, sprijinitori ai cheltuielilor pentru armată și căi ferate ; progresiștii, mai radicali, constitutionali, partid format de Ito în 1900 și cu care el veni la guvern (făcînd loc în Maiu 1901 cabinetului Katsura). Partidele însă sunt oameni : Ito, Ocuma, Iamagata, care a presidat o clipă un guvern de militară ; oameni, cari, ca acei daimii de odinioară, reprezentă clanurile atot-puternice încă. Coalițiile, ca vestitul Kensei-to, format contra întăirului cabinet Ito, nu țin multă vreme, din cauza exclusivismului dominator al șefilor. Nu lipsesc în sfîrșit nică bani, cari se răspîndesc fără rușine, într'o țară care n'are în sufletul ei ipocrisia europeană și n'a putut-o imita încă ; nu lipsesc nică bătăușii, *soși*, înlocuitori ai *samurailor* de odinioară pe lîngă șefii-daimio, *soșii*, cari încunjură pe politiciani, li stîlcesc adversarii și merg chiar pănă la încercări de asasinat, ca aceia care înălțură pe Ocubo sau cea care lăsă șchiop pentru toată viața pe Ocuma. În asemenea împrejurări, cu tot necontentul amestec al unuĭ suveran privit de cei mai mulți ca sfînt, cu toate cererile de voturi fățișe și mustrările acestuia — un om cumpănit

altfel,—ministeriile cad unul după altul, pe nemulțamiri personale. Dacă nu sînt încă adevărate partide, o sumă de oameni său rupt de la ocupațiile agricole (erau la început 145 de agricultori în Cameră și numai 24 de avocați), de la profesiile libere, de la vagabondaj și de la trîndăvia feudalilor căzuți, pentru a se preface în *profesioniștii politicei*. Ei încep să fie urîți de popor, care vrea liniște, și un număr de negustori din Tokio se învoiseră dăunăzăi a nu vinde nimic politicianilor și gazetarilor. Abstențiiile se apropie în ultimele timpuri de o pătrime. Ele se vor mai înmulți încă, până ce se va întimpla una din două: politica — adecă, mai la urmă, grija de binele tuturora,— va cădea în mîna interesaților, sau ea va reveni celor ce sînt în stare să o înțeleagă și să o conducă.

Formele politice le poate lua oricare dintr-o zi în alta, și le și poate păstra, cu toate că se simte prea larg sau prea strîmt în frâcul constituțional al Europei, care îmbracă, dar nu schimbă. Iaponiei au împrumutat însă și ceva mai greu de imitat: viața orășenească, munca de ateliere și fabrici, încordarea industrială uriașă, technica triumfătoare, spiritul de speculație cutezătoare al Europei de astăzi.

Până la deschiderea erei *meiji*, ei fusese pescari și agricultori, trăind în sate curățele, cu căsuțe de lemn scump, lustruit bine, cu grădinițe și temple cochete în dumbrăvă înflorite. Meșteșugurile, negoțul erau lăsate pe sama celor din urmă dintre

oameni, sau și a străinilor chinesi. Orașe adevărate, în sensul european, nu se întâlniau. Erau mai mult sate mari, cu o stradă de tirg, pietruită cu prund din rîuri și mărginită de prăvălii mărunțele, tot de lemn și tot cu un singur rind, căci vulcanul, focul din munte, care cutremură, și focul celălalt, care îngheță clădirile în gîtleju-ă roșu, nu îngăduiau ca oamenii să îndrăznească a clădi sus și trainic. Afară de materialul mai subred, de și foarte bine lucrat, frumos decât păna nu prinde a se înnegri și a mucezi, orașele iaponese sămănuu foarte bine cu orașele noastre de acum cincizeci de ani. Porturile erau puțin folosite, fiindcă tot negoțul se făcea numai între locuitorii Imperiului, și nevoile acestora erau cele mai mici pe care le poate avea o ființă omenească. Case mari de negoț și meșteșuguri erau puține și se răzimaau pe același principiu de asociație patriarcală, de familie mare alcătuită prin adopție, care se observă și la țară, unde plugari săraci se ajută și se împrumută între dinșii, încă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, după un sistem care sămănă, poate în mai bine, cu al băncilor populare din Europa de astăzi. În casa de comerț și industrie toți participanții stăteaau supraveghiați, zăvoritați, controlați în toate faptele lor ca supt ochii unuia părinte aspru. Anii treceaui fără să aducă nici-o schimbare în această veche mecanică și ciștigurile erau mici într-o țară unde banul era puțin, și, la tirguieți, se cintăria cu cumpăna, fiind de metal prețios curat. Mărfurile mergeau pe uscat numai pe umerii cărăușilor, căci

caii se întrebuințau la paradele militarești, la procesii, înfășurați în paie, încălțați cu un fel de galos și păziți de amândouă părțile — ca să se arăte ce plini de foc săt! — de un fel de jockey iaponesi. Alt mijloc de călătorie pe mare nu se cunoștea decât *jonca* cu vîsle și pînze a Chinesilor. Abia dacă se ajungea până la coasta Chinei, la Formosa, la insulele Filipine, de unde să luat ghitara iaponesă, care nu e decât mandolina spaniolă, celebra mandolină romantică.

O furtună de prefacere dărâmă în bună parte această lume patriarcală. Puternica sevă de viață a poporului iapones se sui în trunchiul de curind sădit al industriei străine. Orașele avură trotoare, stilpă de telegraf de o formă puțin deosebită de a noastră, alei de arbori, parcuri — ca vestitul Uyeno-Park din Tokio —, înlocuind vechile grădinări de arbori mărunti și cocheți. Răsăriră prăvălii cu vitrine ca ale noastre, în care vinzătorii și cumpărătorii, și mai bine primiți, stați la pămînt înaintea mărfurilor și primesc ceașca de ceaiu fără zahăr care se dă și se iea ori-unde. Lumina electrică răspîndi asupra strădei largi și clădirilor nouă raze albe ca ale lunii, aşa de mult cintată, în comparații gingașe și neobișnuite pentru noi, de poeții iaponesi, ucenici fini, *prețioși* ai Chinesilor. Tramvaiele electrice străbătură arterele de căpetenie ale așezărilor orășenești reînnoite. Ministerale, multe edificii publice se înălță, până la un cutremur mai minios, din cărămidă și piatră. În cetatea împărătească, *Jiro*,

cuprinsă, după obiceiul chines, al orașelor făcute din cercuri concentrice, fiecare cu altă populație și pentru alte scopuri, în mijlocul capitalei Tokio, vechile ziduri se lăsară în părăsire, rațe se scăldară în mlăștină pe locul unde păziseră ostașii în rochiile de mătasă ai Șogunului, dar din mijlocul grădinilor bogate se ridică un nou palat ca la Paris, la Londra, la Berlin, pentru Suveranul constituțional.

Mijloacele de transport se schimbară. Pe unde înaintaseră în sudoarea feței, călcind pe îngusta cărare pietroasă, hamaliu încărcați cu mărfuri, trece astăzi locomotiva tîrind vagoane mici pentru oameni mici și cantități enorme de produse și fabricate. Sînt acum în Iaponia 803 mile de căi ferate ale Statului și 2.800 ale celor 58, *cincizeci și opt*, de companii; în 1901—2 s'aș numărat 112.000.000 de biletă vîndute și 14 milioane de tone de mărfuri transportate. În porturile care adăpostiseră turme de jonce sfioase, cu înnalte catarguri, așteaptă ceasul plecării sau se odihnesc de călătorie puternicele vapoare ale «Societății de Navigație Iaponeză» (Nippon Yusen Kaisha), care face o mare concurență companiilor englese: ea întrebuintează nu mai puțin de 80 de steameri și ține pentru războiu la dispoziția Statului un marc număr de vase. Negustorul, corăbierul iapones sănătatea cunoscută acum în toate colțurile Asiei răsăritene: de la Vladivostoc până la Hongcong.

Vechile industrii naționale: mătasa, țesitoria, căpătară o nouă viață. Se găsiră cărbuni, și lucrul minelor de metale se începe cu alte mijloace

și cu altă putere: astfel se căpătară brațele mecanice și hrana de foc a usinelor. Ispitiți cu făgăduielă de teatre populare, de ceainării, de petreceri, lucrătorii alergară din toate satele archipelagului, închiriindu-se pe o leafă de nimic, numai să trăiască în orașele de minună. Egoismul fabricanților, în cari trăia gustul de întrecere, de luptă, de pradă, al samurailor de odinioară, nu cruță nicăi pe femei, nicăi pe copiii nevrăstnicii, dintre cari copii, mai mici de paîsprezece ani, 13.000 lucrează în fabricile din Osaka. Până astăzi mulțimile se îngrămădesc la lucrul de zi și de noapte, cu atîtea ceasuri de sforțare, cîte nu le impune nicăi cel mai crud capitalist european, ca să primească batjocura de 50 de bani pe zi, din cari cea mai mare parte se oprește încă pentru mîncare. Cu toată lipsa de bani — căci se împrumută și cu 18% —, furia fabricării mașiniste nu se oprește: industria reprezintă astăzi o cincime din venitul național. Produsele ieftene se răspîndesc pe toate piețele asiatice vecine. Comerțul exterior era la 1868 de 26.000.000 de *ien*, astăzi el atinge suma de 508.000.000. Banca Națională și Banca Numerariulu ajută schimbul. Coborîtorii *samurailor* și-a uitat cu totul strămoșii, și ei lucrează alături cu fiii de țerană și cu aventurieri norocoși la învîrtirea roților speculației neînfrînate, care și aici face pe încetul mîndria țerii și ruina rasei și a pămîntului. Astăzi marea industrie iaponesă e în mîna capitaliștilor, inginerilor și lucrătorilor iaponesi.

Mař greū se primește o cultură intelectuală, o educație. Iaponesii aveau vechia lor imitație chinesă, care li se păruse veacuri întregi că răspunde la orice nevoie. Si aici însă ei ținură să ajungă Europa.

Învățămîntul lor primar, cu toată nespusa greutate a cetituluř și scrisuluř, e foarte bun. Iaponia are astăzi vre-o 28.500 de școli elementare, cu peste 4.000.000 de elevi; față de cifra populației copilărești, învață carte — școala primară fiind obligatorie, afară de casul unei sărăciї prea mari sau al forții majore — 64,22%, sau, dacă se consideră numai băieții, populația școlară e de 79%. Toate țările balcanice și Rusia, ca și multe părți din Austro-Ungaria — și ca și România —, sunt lăsate departe în urmă. Oarele de studiu sunt numai 24—28 pe săptămînă. E un curs inferior și un curs superior, de cîte patru ani: școala, începută la șese ani, se mîntuie abia la 14. Cheltuielile Statului sunt de 75.000.000.

Școala secundară e slabă. Sunt colegii, în care elevii, cari plătesc, staă internă timp de cinci ani (cari se pot începe la vîrstă de 12) și un an complementar. Vin apoi ca un curs superior alți trei-patru ani la cele opt școli superioare. Instalația e păcătoasă, lipsesc lucrurile cele mai elementare; profesorii, foarte rău plătiți pentru cele 28—31 de oare ce dau pe săptămînă, sunt dezgustați și desprețuiți; școlarii învață pe de rost, sunt nesănătoși și destrăbălați. Un observator pune aceste colegii miserabile mai pe jos decît cele din Brasilia și Paraguay, ceia ce nu înseamnă puțin lucru.

Particularări ca Ocuma și Tocusava aŭ întemeiat școli model, europeanisind astfel frumosul obiceiū național de a ținea în casă fără plată cît se poate mai mulți studenți săraci. Școlile militare pot fi puse alături cu cele mai bune, și ele dau un admirabil corp de ofițeri, învățați, activi, bine crescuți și însușleți de un puternic simț de onoare: după trei ani de școală militară inferioară (sint sease instituții) se trece la școala centrală prepratoare, care mai ține doă ani, apoi, pentru un an, la regiment, apoi iarăși în școală; după cîteva luni de stagiu, tînărul ajunge în sfîrșit sublocotenent. Școala de limbi, școala de nobili sint însă foarte insuficiente.

Există și două Universități: cea din Tokio, fundată în 1877, și una, de tot nouă, în Kioto, vechia capitală sfintă. Ele aŭ rectori și un consiliu de profesori, asemenea cu Senatul nostru universitar. Facultătile sint mai multe decât în Europa; lipsește Facultatea de teologie, căci Iaponesiștă nu nelămuriți între şintoism și budism, desprețuiesc «religia inferioară» a creștinismului, își bat capul teoretic să intemeieze un rationalism nou, care nu poate avea valoare religioasă, și, de drept, nu cred în nimic decât în zeul Ambiției; în schimb, ei aŭ o Facultate de agricultură și una de Inginerie. Acestea din urmă sint bune, ca și Facultatea de medicină și cea de științe; celelalte două stău de tot jos. Cultura chinesă nu e bună de nimic, în ceia ce privește abstracțiile; cultura europeană nu poate fi încă înțeleasă cum trebuie. Profesorii străini —

cari aă dispărut păna astăzi aproape cu totul — aă întămpinat și piedeca neinvinsă a slabei cunoștință de limbă europene a studenților, a oboselilor, după întăiele studiilor de scriere, cetire, gramatică, a deprinderii cu învățarea pe de rost a oricărui lucru. Profesorii indigeni său pregătit mai toți în străinătate, dar, la Drept și Litere, ei nu-și găsesc drumul, repetă rău cursuri auzite de dinșii în tinereță (ca, păna alătăierii, la noi), ieau lecții particulare (aceiași observație) și fac politică (precum se face la noi și păna astăzi), — în parte și pentru că altfel, plătiți cu cel mult 3.000 de lei pe an, ei n'ar avea cu ce trăi. Școala de Înnalte Studii (*University Hall*) și noua Universitate de fete n'aă o mai strălucită situație.

În acest domeniu, cel mai greu de prefăcut, era nouă a izbutit mai puțin, neputind schimba rasa, nică desfința trecutul, neputind importa sentimentele sincere și ideile reale ca piesele unei mașini, croiala unei haine ori articolele unei Constituții, unui Cod.

În politică e astăzi zăpăceală, conrupție, lipsă de respect și de credință; după zguduitura din 1889, apa e încă tulbure; dar ea se va limpezi, căci, dacă nu noțiunea de patric, Iaponesii aă într'un grad înalt sentimentul de solidaritate a rasei. În industrie și comerț, sînt mari lipsuri încă, cum nică nu se putea altfel: lucrătorul n'are perseveranță, interesul pentru meșteșug ale celuи european; instalațiile, pripite, nu se infățișează frumos; o tra-

diție de cinstă nu călăuzește pe negustor, căruia pentru aceia și și lipsește creditul în străinătate. Capitalul n'ajunge, și Iaponesul nu poate da, cum nu poate da Romînul, ceia ce reclamă străinul înainte de a-și aduce aurul: dreptul de a stăpini pămîntul (în Iaponia i s'a dat numai suprafața: dreptul adecă de a clădi și a planta). Oră-cum vor fi roadele politicii exterioare, ea nu poate ruina pe un popor de 45.000.000, stăpîn pe 380.000 de km. pătrați și încunjurat de o Mare fecundă, pe un popor care numai de la 1889 s'a înmulțit cu colosală sumă de 5.000.000 și mai bine, — oricum vor fi, zic, aceste roade, Iaponia va avea în cincizeci de ani o puternică viață economică normală și un regim politic mai potrivit cu dînsa. Pentru cultura inimii și a gîndului în direcția nouă — căci la cea veche, hotărît că nu se mai poate întoarce —, va trebui însă un timp ce nu se poate prevedea.

Arta de odinioară, de imutabilitate chinesă, însărind imitatorii de-a lungul veacurilor — Hokusai, «mai vestit în străinătate decât în Iaponia» (Belllessart), e și el un imitator — nu dă nimic nou și pierde pe încetul și cinstea reproducării; noua lume democratică se desinteresează de ea: nu mai admiră și aproape nu mai cumpără. Legendele trăiesc încă în popor, dar teatrul popular, realist, bogat, variat, zgomotos, decade; și Sada-Iaco, — artistă care a călătorit și pe la noi — împreună cu soțul ei, scriitor dramatic, actor, au încercat să dea noilor Iaponesi o traducere din Pailleron, care a fost primită, firește, cu căscături și rîsete.

Vechile romane de aventuri așe nu încetă. Poesia nu poate ieși din comparațiile tradiționale, plăcute pentru cine nu-și dă sămă cît săn de usate; ca și un roman de moravuri, o poesie personală, subiectivă, o poesie de iubire nu se poate închipui încă pe multă vreme. Filologie iaponesă nu există; Englezii, Francesii săn singurii cari au studiat științific interesanta limbă, care oglindește cu totul alt suflet. Lucrări de etnografie fac numai străini. Cronicile au încetat, fără să facă loc istoriei, care nică n'ar fi îngăduită. Filosofie nu se poate scrie într'o limbă care e aşa de neputincioasă să exprime abstracții. Literatura nouă, săn până acum numai ziarele, care studiază viața zi de zi în cronicile scandalioase sau denunță fără sfială, cu amări-riunea mîndriei jignite, păcatele, viciile și neajunsurile obișnuite în epoce de criză.

5. Expansiunea iaponesă.

Viața Iaponesulu din clasele stăpînoare a fost totdeauna o luptă; simțirea lui de căpetenie a fost mîndria, trufia de a stăpîni, de a robi și umili. Vechiul *samurai* a fost desfințat prin Constituție, dar nică-o Constituție n'are puterea de a desfința suflete. Si sufletul feudal trăiește în Iaponia; el e chiar *sufletul Iaponiei*. De la el pornesc înarmările uriașe, jertfele mai presus de orice laudă, tratatele de egalitate cu Europa, legăturile pentru războaie, luptele. Iaponia nu s'a împăcat, nu s'a înfrățit cu «dobitocub» (*baka*) de străin, pe care ține aşa de mult să-l imite complet: tocmai

ca să scape de el, ca să-l învingă și să-l înlăture i-a luat el — ca Făt Frumos cel tânăr, buzduganul bătrînului zmeu — toate uneltele de stăpinire, pe care e încredințat că le poate minui mai bine, căci el ca om e superior, țara lui e mai bună decît oamenii și locurile de aiurea. Prefacerea e o viclenie, pentru a face cîndva din Iaponia centrul lumii, ultima și cea mai strălucitoare vatră a folclorului culturii omenești. Prea mult l-a apăsat, l-a exploatat și l-a jignit toată lumea : el vrea pentru sine patria sa de insule, țermurile vecine pe care au călcat strămoși cuceritor, rasa galbenă din care face parte, oceanul în mijlocul căruia l-așezat zeii. Olandesul, Englesul au voit să-l robească economicște, călugări creștini au vrut să-i calce în picioare legea, cum fac și astăzi misionarii franceși, pastori, popii ortodocși ai Țarului, saluțiștii cari se amestecă în instituția națională care e Ioșivara ; Puterile i-au impus tribunale consulare ca în Turcia ; Rușii i-au smuls partea de sud a insulei Sacalien, de-a lungul Siberiei, ei au arătat pofta de a se cuibări în Ieso ; biserică lor din Tokio e cea mai mare clădire din tot orașul, și ea e supt ochii lui Muțu-Hito, de cîte ori el privește asupra Capitalei sale,— o biserică de paradă, de amenințare, care pare a făgădui anexarea în viitor; atîta vreme toată lumea Apusului a calificat de «barbari» pe aceia cari se simțiau destul de harnici și de ageră ca să poată ajunge din cîteva sărituri elastice *putearea* orîșicu.

Deci ei său pus pe lucru, nepierzînd din ve-

dere, în mijlocul frămîntărilor politicii interne, marele lor scop. Oastea a ieșit ca din pămînt: sute de mii de oameni perfect înarmați și avînd credința că poarta morții e un arc de triumf pentru acela ce se îndreaptă de bună voie spre dînsa. Meșteri în tehnică, ei au făcut-o în același timp și o mașină de precisie desăvîrșită: serviciile lor de transport, geniul lor, intendența lor sunt neîntrecute; ei știu de la început tot ce vor face, cînd îl vor face și au mijloacele întregi la îndemînă. Ascultarea de superior e aceiași ca în vremea cînd *samuraii* trăiau din sufletul, din vorba, din gestul, din căutătura lui *daimio*. Flota lor dominantă de mult Mările Răsăritulu: modernă, bogată și minunat servită. Mai mult pentru mîndria steagului alb cu globul roșu al soarelui au făcut ei datoria, care e destul de grea pentru un popor simplu și sărac, de 1 miliard, 250 de milioane de lei; pentru aceia au votat ei în trei ani, cu toată împotrivirea unor elemente din Cameră, 250.000.000 de lei de imposrite nouă: de la 1893 la 1901 cheltuielile său făcut de două ori și jumătate mai mari și budgetul să ridicat la peste 250.000.000 de ienii; în același timp, cheltuielile pentru armată său înzecit.

Iaponia voia să scape întăiu de umilința capitulațiilor, a jurisdicției străine pe pămîntul ei, pentru străini. După reformarea europeană a justiției, această țintă să atins, în 1899. Tribunalele iaponeze nu sunt un model: se zice că ele părțnesc, vădit, pe localnică și nu recunosc oarecare necesitate morală, care, ce e dreptul, n'au valoare

pentru orice popor. Si aici se poate astepta mai mult de la viitor.

Al doilea scop era recunoasterea ca Putere mare, de o potrivă îndreptățită cu Statele conduceătoare ale lumii, recunoasterea ca Putere militară și colonială, cum sunt acele State. Războiul cu China, în 1894, era minunat potrivit pentru aceasta. El a fost calificat, ținându-se sămă de pierderile neînsemnate, de o primblare militară. A fost o primblare militară, fiindcă a izbutit: dacă însă străbatearea acelor ținuturi dușmane n'ar fi izbutit, ar fi fost, în loc de aceasta, un mare desastru militar.

De sigur că Iaponia visa ca răsplată Coreia, țintă în toate timpurile a nevoii de extensiune iaponesă. Coreia și Iaponia par în adevăr tot așa de strâns legate ca și Siria și Egiptul, Italia și coasta balcanică a Adriaticei, stăpînirea pe coasta de Nord a Mediteranei și pe marginea nordică a continentului african. O companie iaponesă a voit să facă în Coreea linia ferată de la Seul la Fusan; Iaponesii s'așteaptă totdeauna în regatul peninsular ca invățătorii în opera de civilizație; în comerțul foarte slab al Coreii, Iaponia are partea preponderantă; emigrația de elemente rele și bune din Iaponia se face în porturile coreiene; armata iaponesă, care a străbătut în 1894 Coreia și Manchuria, cunoaște regatul vecin ca țara ei proprie. E vădit că peste cîteva zeci de ani nu va mai exista Coreia, cu toată încercarea ei de a se înarma, cu tot titlul de Împărat, de Mare-Împărat, ce și-a luat suveranul ei, cu toată pompa și mîn-

dria de care se încunjură Curtea, cu toată Constituția, măsurile privitoare la felul pipei și hainei și apoi întoarcerea la vechiul regim absolutist. Însă, dacă peninsula va cădea, Rușii sănt acei ce aŭ, din imensa Siberie, — strașnic punct de razim, — mină întinsă asupra ei. Iaponia se poate apăra de această naștere a unei primejdii care-i amenință viața chiar, numai cucerind *ea* Coreia. Ceia ce e pentru Rusia un lux de glorie, e pentru Iaponia o nevoie, plăcută sau neplăcută. Pentru dînsa cucerirea e o asigurare.

Însă Franța, Rusia și Germania, care aveau scopurile lor particulare în Extremul-Orient, aŭ împiedecat anexarea. Iaponesii aŭ căpătat Formosa: o insulă mare cu greutăți mari și foloase puține. Cuceritorii găsiră aici revolta, lenea, săracia, și până astăzi această posesiune cu 2.500.000 de locuitori pe 25.000 de km. pătrați, e o încercare a răbdării funcționarilor iaponesi și o grea povară pentru budgetul Iaponiei: cheltuielile sănt de patru ori mai mari decât veniturile.

Locuitorii din Formosa nu sănt mulțămiți cu stăpînirea fraților mai mici de aceiași rasă galbenă. Chinesii n'aŭ căpătat în nemăsurata lor trufie, prin încrîngerea din 1894, pe care n'o simt mai mult decât altele, credința că «fii de maimuță» de odinioară sănt un popor serios, avînd un viitor. Coreienii se daă pe rînd Rușilor și Iaponesilor, și măsuri sălbatece, ca uciderea reginei Coreei de un ofițer iapones, întîmplată mai dăunăză, nu sănt făcute ca să ciștige tocmai mult pe acești demnăi

Chinesă și Nordului. Totuși Iaponia are nevoie de întreaga țară galbenă, dacă ține să indeplinească visurile ei mărețe. Dar ea nu se poate răzima pe simpatii, ci trebuie să se impună — ca Prusia, Germanie și ca Sardinia, Italie — prin forță.

După războiul din 1894, care a dovedit lumi și atitor Iaponeșii, cari poate că se mai îndoiau, ce preț are forța armată a Împărației, urmară *închirierile* din 1898. Cu o adincă durere și îngrijorare trebuiră să vadă Iaponeșii așezarea Rușilor în Port-Arthur, strajă a Coreei, din care zeci de milioane făcură, încă mai mult decât era, o cetate de o putere extraordinară, în Dalny, alt port nou.

Totuși ei încercaseră încă o politică pașnică, hotărind, prin tratativele din 1897, sferele de influență ale lor și ale Rușilor în Corea, rîvnită de unii ca și de ceilalți. Din campania de la 1900 contra Chinei, în care toate armatele mari ale lumii putură să-și dea samă, prin observație directă, că Iaponeșii sunt egalilor, Iaponia nu se alese cu nimic, pe cind Rusia ocupa *provisoriu* Manciuria. Provisorat rusesc de o potrivă cu provisoratul austro-ungar în Bosnia și Herțegovina.

Dacă Iaponia nu voia să ajungă ea însăși cîndva o Coreie, care să-și simtă însă rușinea și să se chinuiască de dînsa, dacă nu voia să-și jertfească toate progresele și tot viitorul, ea trebuia să cerce măsurile cu puțință și cele cu neputință pentru a scoate pe dușmanul cel mai învierșunat și mai băjocitor din noua sa stăpînire, smulsă Chinei oarbe și nevolnice, uriașului senil, înfumurat și leneș.

Anglia, veșnica rivală a Rusiei în Asia, se oferi ca aliată. Ea a fost totdeauna mai bucuroasă a se bate prin alții: știind puterea navală a Iaponilor, văzind mobilitatea, devotamentul și savanta echipare și conducere a lor, Anglia socoti că primejdia economică din partea Iaponiei e mai mică decât primejdia politică din partea Rusiei și că aceasta se poate slăbi printr'un conflict rusio-iapones. De altmintrele, ea își rezervă să intervie în clipa aceia cînd va crede de cuviință.

Tratatul cu Anglia, pe care nimic nu-l prevesțise, fu iscălit la 30 Ianuar 1902, cînd abia se încheiașe lupta Englezilor în Africa de sud cu Burii. El se înfățișa ca o măsură conservatoare în Asia Răsăriteană, ca o ocrotire a neatîrnării Chinei și Coreei, ca o asigurare a egalei îndreptățiri comerciale în aceste locuri de vînzare. Contractanții declarau că ei n'așe asupra acelor două țări nici-o «tendință agresivă». Fie-care din ei rămînea liber să iea măsurile ce vrea față de altă Putere sau față de mișcări revoluționare în China și Coreea; în cas de războiu, deci, cealaltă parte va fi neutră și va împiedeca pe alt cineva să se amestece sau, dacă nu va izbuti întru aceasta, va ajuta aliată în toate până la pace. Învoiala avea o durată de cinci ani.

Rusia și Franța declarară îndată că vor face și ele tocmai aşa, bucurîndu-se însă foarte mult de înțelegerea din Ianuar, care garantă o stare de lucruri în China și Coreea, ce formă și «basa politicii» acestor lalte două Puteri.

Apoi, pentru a-și legitima situația în Mancuria — care era până atunci curată usurpație, supt cuvînt că este de apărăt partea din calea ferată a trans-siberianuluă, care trece prin această provincie — Rusia se înțelese cu China, la 12 April 1902, pentru evacuarea treptată a Manciuriei.

La 1903 se termina sorocul. Iaponia aminti aceasta Rusiei și primi în schimb propuneră de împărțeală, în care Rusia-și rezervă, firește, partea leului. După multe luni pierdute, Iaponia, care se vede bine că era singura pregătită de un războiu, deschise lupta, rechemîndu-și ambasadorul de la Petersburg și torpilînd flota rusească din Port-Arthur (Februar 1904).

CARTEA III

RUSIA ASIATICA

---

1. Alcătuirea coloniei rusești Siberia

Există astăzi o Rusie asiatică, aşa de întinsă, încât cuprinde aproape jumătate din acest continent, care el însuși e aproape de cinci ori atât de mare cît Europa. Odată exista o Mongolie europeană, care era Rusia de astăzi și forma una din sfârșimăturile marii Imperării a lui Gingishan. În veacul al XIV-lea, Slaviî din Rusia scuturără jugul mongolic, pe care-l purtau de peste o sută de ani. Tatarii fură strînsi în cîteva Hanate, rămășițe dintr'un fragment. Cei de peste Volga, cu cari avu să se lupte Polonia din veacul al XV-lea și Moldova lui Ștefan-cel-Mare, se împărțiră între Hanul Cazanulu și acela din Astrahan, cari stăpîniau pînă la Ural, graniță artificială dintre Europa și Asia. Ivan cel Groaznic puse capăt vieții acestor două stăpîniri păgîne și ajunse astfel spre Răsărit paznicul Europei, precum aș vrea să fie de acolo înainte tot urmașii săi: Țarii împărătești din Moscova. El se opri acolo, și Rusia fu prea slabă după dînsul ca să înainteze în Asia.

Mongoliî numesc *cazac* pe acela care se cheme la noi în alte timpuri pribegie, pe cel ce a plecat și

nu se poate întoarce, pe exilatul politic. Ca multe alte nume și datini, ei aduseră în Rusia și pe aceia a Căzăciei. Râuri mari, late, curg aici, prin ținuturi pustii, în stepa goală, înfășurîndu-se îci și colo în taina desisurilor de trestii și rogoz, rupîndu-se în cracuri rătăcitoare, care închid mari ostroave nelocuite, a căror buruiană crește înaltă și deasă ca o pădure. Ele nu ating Marea-Neagră sau prelungirea ei, Marea de Azov, decît după această săgăleneșă a apelor miloase. Nicări Cazacul nu poate fi mai bine decât în aceste ascunzători și locuri de pîndă, de unde-și poate chema tovarășii printre toți obijduiții, flămînzi, lacomii și împovărații de păcate. Stepa duce către Apus și Răsărit spre pradă îmbielșugată; iar în jos scînteie lui Mării, căreia i se încredințează șeica aspră, scobită într'un vechi trunchiu de copac, pentru ca vîntul și valurile să ducă spre porturile pline de bogății.

Cazaci trăiră fără stăpîni vreme de un veac aproape. Ei erau la Nipru, la Don și în Volga: cei d'intăi aveau a face cu Turci și cu Tatari Crimei și ai «docurilor pustii» dintre Nipru și Nistru; ceilalți furau, răzbunători, prada Tatarilor din Hanatele răsăritene. Cam pe aceiași vreme cînd Cazaci Apusului se plecară înaintea căpetenilor Poloniei vecine: un Rege Ștefan Báthory, un Hatman Ioan Zamoyski, Cazaci Niprului și Volgei ajunseră supt ascultarea Țarulu ce-și pusese dregătorii în locurile de unde stăpîniseră cei doi Han din margine. Statul moscovit, *muscălesc*, putu să întrebuin-

țeze de acum înainte pentru faptele cele mai îndrăznețe și mai primejdioase pe acești copii sălbateci ai stepei. Cînd Țarul n'avea nimic de cerut de la dinșii, voinicii, a căror viață se încheia întreagă în vitejie și jaf, își părăsiau staniile și plecau în goana cailor, lucrînd pe socoteala și pe răspunderea lor.

Ei nu știau de hotarele dintre teri și, încă mai puțin, de granițele pe care învătații le trag între continente. Înnălțimile Uralului și apa ce se desface din ele ca să ajungă în lacul închis, în «Marea Moartă» a Caspicei, erau pentru dinșii niște dealuri și un rîu oarecare. Se găsi cine să întrebuițeze rătăcirile lor războinice, adesea învingătoare.

De Hanatul de Cazan, se ținuseră cîteva din triburile fineșe și turcești, ce rătăciau de la Volga la Irtiș, de la rîul Cama până la cele două mari lacuri: Caspica și Aralul, iar, la Răsărit de dinsele, Balcașul. Aceste triburi se asămănau prin ochii mici ai Finului sau fața neagră a rasei uralo-altaice, prin lungul păr nepieptănat, hainele de blănuri murdare, hrana cu lapte bătut și carne de cal, plăcerea de a vîrsa sînge, obiceiul de a-și cumpăra femeile: pe cele grase mult mai scump decît pe celealte. Acești vasali ai Hanului, cari-și recunoștea legătura numai prin plata *soroacelor* (*timbres, Zimmer*) de soboli și samuri, se chemau Mordvi, Ciuvași, Ceremîși, Votiaci, în țara căror se ridica orașul Perm, și Bașchiri. Aceștia din urmă erau priviți ca cei mai străni și luptători, între

aceste mulțimi, care amintiau pe rudele lor de odi-nioară: Huniř. De dinsii se temeař și Calmuciř, Chirghisiř, de acelař neam, mari ucigař, cari, în seminții fără odihnă, roiau dincolo de Astrahan, unde, mai tîrziu, uniu dintre dinsii veniau la bîlcuurile cele mari cu produsele vînatuluř lor, singura bogătie și singura marfă. Samoiezii din Nord, bieř Finř mărunteř, ca aceia de lîngă coasta Rusiei de la Oceanul Înghetat, sau ca Laponii din Suedia, pescari cu mintea înghețată de strășnicul frig vešnic, tovarăši blajini ař renuluř prieten, tremurau înaintea acestei Turcimî sălbatece. Uniu dintre hoții stepelor ascultau încă de Hanul din Sibir, a cărui putere, puțin însemnată și slăbită încă prin lupte pentru stăpînire, se intemeiașe odată cu aceia a Hanilor din Cazan și Astrahan și nu era să tie mult mai îndelung decît aceasta.

Luptătorii pentru tron în Sibir recunoscură pe rînd suzeranitatea marelui domn creștin ce venia de la Apus, cucerind: Ivan Groaznicul. Acesta se folosise de închinarea lor pentru a da întinse drepturi, în toate țările asiaticice vecine, unor negustori bogaři și inimoři, Strogonovii: ei puteau să intemeieze orașe, să tie ostaři, să încheie tratate, să exploateze minele ce erau ascunse, ca și în Urali, supt pămîntul sterp al «Siberiei», al Sibirului. Cînd Hanul Cucium lovi aşezările familiei și o împiedecă de a-și căuta de negoțul cu blani și metale, se ceru ajutorul Cazacilor, și Iermac Timofeeevici, a căru statuie împodobește astăzi unul din orașele provinciei, care prin el s-a deschis pentru civilizație,

strînse vre-o opt sute de oameni și plecă, în numele lui Dumnezeu, al Sfîntului Nicolae, căruia Cazaci îi-a încchinat apoi mai toate bisericile din colonie, al tătucării Tarul, din care voiau să facă un Han al Sibirulu păgân, și în numele negustorilor cari dădea plata, — asupra Tatarilor și Turcilor, în anul 1579. El nu văzu sfîrșitul veacului, pierind în cursul silințelor sale, dar până atunci, după moartea lui, Tobolsk, Tomsk chiar, orașele de pe mănușchiul de râuri Obi-Irtiș, fusese înmălitate. Ele erau la început numai stanițe căzăcești, în care Tarul își trimise Voevozi; strade drepte de sat rusesc, cu căsuțe de lemn; împrejur se făcea puțină grădinărie, fin pentru ca. Teranii erau și ostași. O stare de lucruri ca aceia a coloniilor americană din întările timpurii în Tinuturile Vestului locuite de Pieile Roșii, care stătea necontent la pîndă ca să atace fortul și gospodăriile strînse supt aripile lui. Cucium peri în 1600.

Se strecurără apoi cîteva zeci de ani, în care Rusia, prinsă ea însăși de războaie interioare, pentru stabilirea dinastiei Romanovilor, nu putu să se îngrijjească prea mult de pămînturile ei din Asia. Ele n'aveau, la dreptul socotind, nici-o graniță. De la Obi înainte, locuiau tot triburi turco-fineze, Ostiaci, Tunguzi, Iacuți, Ciuci, cărora le lipsia însă orice organizare, și cari erau gata a se înfățișa oricînd înaintea Rușilor, impunători prin înfățișarea lor, prin armele lor de foc, pentru a li aduce daruri de mie, birul de blăni, numai să fie încredințați că nu li se va face nici-un rău.

Mař primejdioši puteau fi Mongoliř, de la Sud-Est, pe malurile rîului Amur, care ducea din munții Altai, vestiř pentru aur, la Oceanul Răsăritului Pacificul. Putea să fie iarăși teamă de o împotrivire a Chinesilor, uniř cu Mongoliř prin cucerirea lui Gingishan, cu toate că deosebitele căpetenii mongolice nu mai întrebař acum pe «Fiul Cerului». Dar în 1644 se stinse în frămîntări îndelungate și sălbatece dinastia «curat chinesă» a familiei Ming, care dură de la 1368 în Scaunul împărătesc al Chinei, și dinastia manciură Ţing, care stăpînește și astăzi, luă puterea asupra Împărătiei din Mijloc.

Al doilea dintre Romanovi, Alexe, putu să aibă iarăși grija marilor ținuturi neapărate, care duceař la China și la o Mare mař blîndă.

Teodor Baicov călători în China încă de la 1653, și alți doi îl urmară prin aniř 70. Apoř, un anume Simion Protopopov venit din Saxonia, arăta, cel d'intăiu, ce mare folos s'ar putea trage din deschiderea de drumuri prin Sibir și părțile legate de dînsul, până în marea Împărătie a Chitaiei (numele rusesc pentru China). El împărtaři vederile sale ageruluř și învățatuluř boer Artimon Matveev. Si ducele Ernest de Saxonia scria Țarului, la 15 Decembrie 7183 (1685), pentru a-ř învedera nevoia noii că de negoř: «Cu un chip mai lesnicios ar merge aceste articole de comerř, dacă s'ar găsi un drum care să ducă din Împărăția Sibirului, de la Oceanul Nordic spre Răsărit... Astfel, Rusia se va îmbogăti cu aur și argint, cu pietre scumpe, plante mirositoare și medicale, și

cu oră ce lucru de preț, căpătînd apoi și Tarul inițiator o glorie și o cinste nemuritoare».

Matveev recomandă Taruluș pentru această misiune pe un fugar *moldovean*, boierinaș din Vaslui, pe Spătarul Nicolae Cîrnul Milescul, un om foarte luminat, foarte pătrunzător, cunosător de multe limbă, de la cea latină până la cea chinesă, neastîmpărat și neobosit, care nu-și găsise prețuire în țara sa, unde pierduse nasul pentru trădare și acum învăța carte pe copiii lui Matveev în Moscova. El plecă de aici cu instrucții, porunci și o suită la 2 Maiu 1675 și stătu ani de zile pe cale, dar pătrunse până la Peching și-să îndeplini misiunea.

El a lăsat trei cărți asupra călătoriei sale, și e interesant a scoate din scrisele acestuia Români și știri asupra unor locuri și popoare despre care e vorba zilnic astăzi în noutățile despre războiu.

Iată lacul Baical, la obîrșia rîului Lena, acel lac peste care s'aștăvăță să intinsă sine de fier, pentru trecerea oștilor ce merg în Manciuria asupra Iaponilor: «Iarna, lacul începe a îngheța, de la Sfîntul Nicolae sau de la Bobotează. Ghiața, care ține până prin luna lui Maiu, ajunge la o grosime de un stînjen și mai bine: de aceia se umblă pe ea cu săniile, dar nu fără primejdie, căci adesea masa apei, vrînd să răsuflă, crapă coaja; ci curînd ea se lipește la loc cu un vuiet mare și cu trosnituri. Totdeauna iarna în Baical se audă supt ghiață un vuiet puternic, ca de tunet.»

Iată caracteristica pe care o dă el despre Co-

reienă: «Coreienii aceia sănt foarte potriviti pentru trebile războiului și vitejii și de o potrivă cu ostașii din insula Iaponia, ca unii ce sănt mai la Miază-Noapte».

Iar despre Iaponia însăși Spătarul moldovean, în slujba Țarulu, socoate că nimenei n'a fost acolo, nicăi Rus, nicăi un alt neam. «Nimenei nu poate ști dacă [Siberia] se unește cu partea de sus a noului pămînt american sau nu, cu toate că mulți pretind că există între acest cap și America un golf, însă geografia trebuie să se intemeieze, nu pe cugențări logice, ci pe fapte și călătorii».

Urmarea călătoriei lui Nicolae fu deschiderea drumului pînă la Tobolsk, cu case de lemn din zece în zece leghi, în care stătea țeranii ce-si aveau pămînt și ținea către trei caii pe cariere închiriau drumețiilor. Pară arătau drumul de-asupra nămețiilor de zăpadă, cu cari o lungă iarnă acopere până în Mai toată țara. Osinditii, prinși de războiu, începură să se trimete aici, și ei, fiind ieratați de altă pedeapsă, erau îndatoriti să fi hangii drumului mare; erau datori să țină cîinii de prinși a căuta pe călătorul înnomolit.

Așa se făcu până la începutul veacului al XIX-lea, și mai mult în epoca Ecaterinei, înaintarea graniții siberiene până la Ocean, întemeindu-se orașe la fiecare rîu mare, curgînd spre Marea ghețurilor: Ieniseisc la Ienisei, Iacuțe la Lena, iar pe malul Pacificului Petropavlovsc, în Camciatca, și Ochotsk, pe Marea cu același nume, amîndouă cercetate numai de cîțiva rari negustori englesi și

întrebuințate ca punct de plecare pentru vînătorii de foc.

Insulele Curile, care fură date apoī Iaponieī în schimb pentru Sacalien, începură a fi cunoscute de la 1713, cînd fură descoperite de corăbierî ce plecaseră din Camciatca vecină ; la 1779 ele erau toate supuse Țaruluī, fără ca acesta să se fi amestecat de-a dreptul. Din Insulele Aleutice, întinse ca o coardă peste Marea de Bering, eî ajunseră chiar pe coasta Americei, în Alasca, pe care aū părăsit-o mai dăunăzî.

La Sud se iviră așezările : Ircuțc pe Baical, Chiahta unde se face atingerea cu Mongoliî, Nercinsc și Blagovieșcensc. Relațiile cu China ajunseră zilnice, și cu mult timp înaintea negocierilor cu ceîlalți Europeani China dezbatîa în «biuroul afacerilor Mongoliei» cererile și plîngerile Muscalilor, pe cari-î privia ca vasalî, neîngăduind po-menirea Țaruluī în rîndul întăiū. Un plenipotențiar rus, maî puțin pregătit și ager decît Spătarul Nicolae, făcuse însă greșala de a încheia cu Împărăția galbenă tratatul păgubitor de la Nercinsc, în 1689, prin care părăsia în mîna Chinesilor pe Manciuriî supușî ; cel din 1727 nu fu maî priincios.

Străbătută de drumuri nouă, care continuau pe acela al Moldoveanului, pe deplin supusă în sfîrșit marelui Împărat creștin, stăpinul Cazacilor, colonisată cu funcționari, cu ostași, cu osîndiți, cu Cazaci și cu negustori îndrăzneți, «Sibirul» începea să fie o țară producătoare. Văile roditoare de la Apus, mulțimea de lacuri sărate risipite pretutin-

deni, ca cioburile unei oglinzi sfârimate, minele, ca acelea de argint de la Nercinsc sau de la Argun, pescăriile, stepele deschise vinătorului, puteau îmbogăti pe particulari și Statul. Siberia, împărțită în atîtea gubernii cîte orașe mai mari, rămînea însă un pămînt de clasică exploatare, aî cărui locuitorî nu sînt ținuți în samă decît pentru birurile ce dau, — de pe la 1770 în banî până și de Tungusî, pentru munca pe care o pot aduce, pentru cumpărăturile ce fac, fără a-și părăsi străvechea îmbrăcămintă și felul de traiu moștenit dintr'un lung trecut, și pentru serviciile auxiliare pe care le pot aduce în războiu. Si astăzi națiile trăiesc deosebite una de alta și silințile de deznaționalisare din Polonia și Finlanda nu sînt socotite vrednice de acești bieți oameni aî întinderilor ninse; preotul ortodox predică mai mult în Iaponia decît în unele părți ale Siberiei, și vrăjitorul sau vrăjitoarea Șamanismului se mai mișcă urlînd după rituri satanice, pentru a afla viitorul sau a smulge lecuirea bolnavilor. Totuși, încă supt Ecaterina a II-a, țara se prefăcuse întratăita, încît numărul Rușilor sau rusificațiilor întrecea pe al localnicilor, și vestitul Pallas putea să scrie: «Dacă ținem samă de faptul că Siberia era cu mai puțin de două sute de ani în urmă un pustiș cu totul necunoscut și mult mai puțin locuit decît chiar regiunile aproape goale din Nordul Americei, nu ne putem împiedica de a fi mirați de starea de astăzi a acestei părți a pămîntului și de numărul Rușilor ce-l locuiesc, și care întrece cu mult pe al indigenilor.

De sigur, descoperirea și cucerirea răpede a unei țări aşa de întinse, care ocupă vastele ținuturi așezate între Ural și Marea Răsăriteană, cu totul necunoscute și desăvîrșit de sălbatece, sănt un veșnic monument al geniului, al spiritului străbătător și îndărătnic al neamului rusesc; trebuie să admirăm ca o capodoperă a înțelepciunii politice, felul cum a fost împoporată. Teranii ruși erau ceruți pretutindeni, unde se putea face agricultură, și oamenii din partea locului nu erau în stare să o facă: astfel, supt Domnia Ecaterinei se recomanda de un cunoșcător aducerea în provincia Nercinscului ca inițiatori a o mie dintre dinșii. Poloni fuseseră așezați în cercul Selenghinse al guberniei Ircuțc, și prosperară.

Pe la 1750 generalul Manstein, care a fost cu oștile rusești și în Moldova, socoate la 1.800.000 numărul «Cazacilor Ucrainei, Donului, Iaicului, și feluritelor națiilor păgîne ce locuiesc Siberia, hotarele Chinei și Iaponiei». Astăzi Siberia singură are vre-o 8.000.000 de locuitori: populația orașelor mai însemnate se apropiie de 40–50.000 de locuitori și o întrece chiar. Potrivit cu clima și cu imprejurările, e totuși, într'un veac și jumătate, o creștere foarte însemnată.

2. Lupta pentru întinderea Siberiei.

Stăpânirea rusească în Siberia, ori cît s'ar dezvolta, trebuie să caute Sudul. O bucată de vreme China și Iaponia fură însă țări închise, a căror pu-

tere de împotrivire nu putea fi prețuită. Cînd po-poarele din Apusul Europei făcură să sară, pentru interese de negoț, zăvoarele ruginite ale Împărației cerești, Ruși întrebuițară împrejurările pentru a încheia și ei tratate de comerț, din care nu-ă interesa decît dreptul de a-și avea ambasadori în Peching și de a întinde de acolo mrejă de corupție și spionare. Cu Iaponia se făcu tot așa: Rusia, cu scopurile ei deosebite, mergea umăr în umăr cu Anglia, Franța și America. Conteles Putiatin întovărăși astfel pe Elgin și Gros. Dar Rușii avură grija în China să se înfățișeze ca bună prietenă cari cer politicos, *asiatic*, fără «barbaria» de care erau întovărășite reclamațiile și dorințile «dracilor de pe corăbiu». Fa izbuti mai lesne, mai iute și fără nici-o cheltuială. Greșala de la Nercinsc fu dreasă, și China se lăsa adusă la o cesiune de teritoriu, cea d'intaiu pe care o făcea cuiva aiurea decît în porturi.

În 1847 se făcuse din partea guvernului siberian o cercetare amănunțită a cursului marelui rîu Amur; în 1850-4 se înnălțară la aceiași graniță cetății. Prin tratatul din Novembre 1860, încheiat de Ignatiev, se căpătă, după înțelegerea din Aigun (1858), teritoriul dintre Usuri, affluentul Amurului, care era trecut astfel, Ocean și Coreia: Manciuria intra supt laba încovoiată a nouăi stăpîniri, unde se ridică îndată un port, Vladivostoc, care înlocui cu totul bietele așezărî înghețate din Nord.

Insula Sacalien fusese împărțită până atunci între Rusia și Iaponia, care avea țermurile de Sud:

în fața pământului căpătat din nou — mai mult decât de două ori aşa de mare ca România — marea insulă nu mai putea să aibă o garnisoană străină, ca în timpurile cînd luarea aminte a Rusiei nu era îndreptată în deosebi asupra rostului ei asiatic. Iaponeșii, cari ieșiau abia din revoluția lor de la 1868, n'avură ce face: ei trebuiră să plece în 1875, mulțumiți că aŭ căpătat în schimb partea din Curile care nu le aparținuse.

Încă din 1871, supt cuvîntul că trebuie să se asigure față de musulmani chinesi răsculați, Rusia ocupă Culgă, în Turchestanul Chinei, și nu dădu îndărăt decât, după multă vreme (în 1879), o parte numai din ceia ce hrăpise fără drept.

Rușii luară de acum înainte măsurile de nevoie pentru a-și prelungi coasta până la Peching, anexînd Coreia, unde își trimeseră odată instructori militari și sfătuitori administrativi. Aceasta intră în curînd la mijloc între adausul teritorial al Rusiei din 1860 și un altul, fiind astfel între labele fiarei. La 1891, se dădu ucazul pentru continuarea marelui drum de fier de-a lungul Siberiei și, în călătoria sa orientală, care era să-l coste viața în Iaponia, unde fu atacat de un gardist, Țareviciul, actualul Nicolae al II-lea, deschise lucrările la Vladivostoc, unul din capete,—cellalt fiind la Moscova. Șerpuind prin ținuturile roditoare de la sudul Siberiei, calea ferată nu poate ajunge la Vladivostoc decât făcînd un colosal înconjur spre Nord sau străbătînd Manciuria chinesă: prin convenția Cassini, din 1896, Rusia,

care făcuse un împrumut Chinei, căpătă de la dînsa voia de a bate acest cuiu al Pepelei care era transsiberianul și de a exploata minele din Manciuria. În Iunie 1899 se hotărîră cheltuielii de 13.000.000, pentru a face din Vladivostoc un port de mîna întăriu.

La 1898 se căpătase prin închiriere Port-Arthur, în față cu Coreia, într'un golf care ascunde capitala acestei țări și, odată cu acest port, locul pe care începuse să se înalte Dalny, alt punct de ieșire la Marea caldă. Transsiberianul fu pus în legătură printr'o nouă linie a Manciuriei cu Port-Arthur.

În 1900 Manciuria, un *Hinterland*, un fond continental pentru Coreia, Manciuria, unde pătrunseră Ruși cu vre-o două veacuri în urmă, fu ocupată, reținută, și, la reclamațiile Iaponiei că s'a împlinit terminul, păstrată și mai departe (să ne amintim zăbava pe care o făcură Ruși la 1878, după pacea cu Turci, în țara noastră, de a cărei ocupație militară «cu termin» vorbiau).

La 1890 Siberia avea numai o sută treizeci și cinci de kilometri de cale ferată: o rușine! Tot transportul se făcea de cărăuși. Cu scopurile militare știute, pentru a fi în stare să-și strămute oastea în Orient, se construi, destul de rău, se zice, și, grozav de scump, Transsiberianul, calea ferată, colosală, pe care mergi săptămîni de zile; și linia secundară ce se desface spre Port-Arthur, închiriat de la China în 1898, fu gata în curînd. O flotă a Mărilor Asiatici se formă, din puternice corăbiî moderne. După modelul viceregelui englez din Indi, se dădu unuï om, care trecea ca specialist în lu-

crurile Orientului-Extrem, amiraluluī Alexeiev, o situație viceregală în această margine răsăriteană a Imperiului Țarilor.

Dușmaniii prevăzuți erau Anglia, care are nevoie pentru comerțul său ca aceste Mări să rămâne deschise, și Iaponia, care se desfășura ca o piedecă în fața Siberiei nouă. Cele două Puteri se uniră printr'un tratat. Rusia prețui prea puțin valoarea vecinilor din insule. Aceștia-și dădeaū însă foarte bine samă de slăbiciunea flotei rusești ostasiaticce față de a lor, de greutatea transportului de oameni și provisii în acest capăt de lume, de lipsa hranei la fața locului, de dușmănia populațiilor mărginașe, de putința unor înțelegeri cu Chinesii. Ei începură astfel, în mijlocul iernii care paralizează pe Ruși, un războiu care li-a adus numai onoare până acum și care e privit cu adevărată recunoștință de toți aceia, de la Marea Baltică la Oceanul Pacific și de la Oceanul Înghețat la Indiile, asupra căror apasă amenințarea cuceririi și desnaționalisării, pentru care-și mină popoarele în luptă nemărgenita Rusie.

VERIFICAT
1987

CUPRINSUL

Pag.

Prefața	III
Principalele cărți întrebuiantă	V

CARTEA I C H I N A

1. Țara și locuitorii	1
2. «Pacea imperială chinesă»	4
3. Religiile vechi și nouă: amestecul lor	13
4. Individul și Statul	22
5. Chinesii și străinii. Legăturile vechi	27
6. China și Europa Apuseană	32

CARTEA II I A P O N I A

1. Țara și oamenii	51
2. Cîrmuirea și cultura	57
3. Era nouă și Iaponia	72
4. Europenisarea Iaponiei	76
5. Expansiunea iaponesă	97

CARTEA III RUSIA ASIATICĂ

1. Alcătuirea coloniei rusești Siberia	107
2. Lupta pentru întinderea Siberiei	117

